

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних економічних відносин

(повна найменування кафедри)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»**

**ВІЙНА ЯК ФАКТОР ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ
МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ
ТА МОЖЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ**

спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма Міжнародні економічні відносини

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи МЕВ-41

**Мирошніченко Олександр
Андрійович**

(підпис)

Керівник:

к.е.н., доцент

Зелінська Ольга Миколаївна

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2026 р.
Гарант освітньої програми:
д.е.н., професор
Лютак Олена Миколаївна

(підпис)

Луцьк – 2026 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права

Кафедра міжнародних економічних відносин

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Галузь знань: 29 Міжнародні відносини

Спеціальність: 292 Міжнародні економічні відносини

Освітня програма: Міжнародні економічні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних економічних

відносин _____ к.е.н., доцент Олена БАУЛА

« _____ » _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мирошніченку Олександрю Андрійовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Війна як фактор переорієнтації міжнародної торгівлі України: виклики та можливості диверсифікації

Керівник роботи: к.е.н., доцент Зелінська Ольга Миколаївна

затверджені наказом закладу вищої освіти від «31» грудня 2025 року № 545/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «03» червня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: : наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених, матеріали науково-практичних конференцій, законодавча база, щорічні аналітичні звіти, нормативні документи, доповіді та аналітичні публікації міжнародних організацій, що спеціалізуються на тематиці трансформаціями міжнародної торгівлі впливом війни, наукові дослідження іноземних вчених.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ КРИЗ. 1.1 Сутність та значення міжнародної торгівлі в глобальній економіці. 1.2. Фактори впливу на динаміку та географію зовнішньої торгівлі держави. 1.3. Воєнні конфлікти як чинник трансформації торговельних зв'язків. РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ. 2.1. Передумови та структура зовнішньої торгівлі України до 2022 р. 2.2. Аналіз структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни: ключові тенденції та диспропорції. 2.3. Можливості диверсифікації та стратегічні напрямки переорієнтації міжнародної торгівлі України. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу: Лист 1. Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Лист 2. Підходи до розуміння сутності «міжнародна торгівля». Лист 3. Фактори впливу на зовнішню торгівлю держави. Лист 4. Місце зовнішньоторговельної політики в системі зовнішньоекономічної політики та механізм впливу державної політики на розвиток зовнішньої торгівлі. Лист 5. Вплив воєнних конфліктів на різні сфери та держави. Лист 6. Динаміка показників зовнішньої торгівлі товарами України 2020-2022 роках. Лист 7. Товарна структура експорту та імпорту України 2021 р.,%. Лист 8. Структура експорту та імпорту товарів України у 2022 році. Лист 9. Динаміка експорту та імпорту України 2023-2025, млрд дол. Лист 10. Загальні тенденції трансформації географії торгівлі України, 2023-2025р. Лист

11. Стратегічні напрямки диверсифікації міжнародної торгівлі України. Лист 12. Рекомендована товарна структура експорту України. Лист 13. Логістичні інфраструктурні проблеми та шляхи їх вирішення. Лист 14. Висновки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Теоретичний розділ</i>	доцент Зелінська О.М.		
<i>Аналітичний розділ</i>	доцент Зелінська О.М.		
<i>Висновки та пропозиції</i>	доцент Зелінська О.М.		
<i>Нормоконтроль</i>	доцент Зелінська О.М.		

7. Дата видачі завдання 31.12.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Примітка
1	<i>Обґрунтування теми</i>	<i>до 25.12.2025</i>	
2	<i>Огляд літератури із досліджуваної теми</i>	<i>до 16.01.2026</i>	
3	<i>Теоретичний розділ</i>	<i>до 14.02.2026</i>	
4	<i>Аналітичний розділ</i>	<i>до 14.03.2026</i>	
5	<i>Висновки та пропозиції</i>	<i>до 11.04.2026</i>	
6	<i>Формування списку використаних джерел</i>	<i>до 25.04.2026</i>	
7	<i>Формування додатків</i>	<i>до 02.05.2026</i>	
8	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	<i>до 09.05.2026</i>	
9	<i>Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра</i>	<i>до 16.05.2026</i>	
10	<i>Нормоконтроль</i>	<i>до 23.05.2026</i>	
11	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	<i>до 02.06.2026</i>	
12	<i>Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту</i>	<i>до 03.06.2026</i>	

Здобувач вищої освіти

_____ (підпис)

Мирошніченко О.А.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис)

Зелінська О.М.

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Мирошниченко О.А. Війна як фактор переорієнтації міжнародної торгівлі України: виклики та можливості диверсифікації. Рукопис.

Кваліфікаційна робота бакалавра ОП «Міжнародні економічні відносини» спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2026.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел.

У кваліфікаційній роботі бакалавра досліджено теоретико-концептуальні основи переорієнтації міжнародної торгівлі в умовах криз, а саме: розкрито зміст поняття міжнародної торгівлі в глобальній економіці, досліджено фактори впливу на динаміку та географію зовнішньої торгівлі держави та досліджено воєнні конфлікти як чинник трансформації торговельних зв'язків. Проведено моніторинг впливу повномасштабної війни на міжнародну торгівлю України та можливості її диверсифікації, зокрема: досліджено передумови та структуру зовнішньої торгівлі України до 2022 р., проведено аналіз структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни: ключові тенденції та диспропорції. Окреслено можливості диверсифікації та стратегічні напрямки переорієнтації міжнародної торгівлі України.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні теоретичних та практичних засад переорієнтації міжнародної торгівлі України в умовах війни та визначення шляхів підвищення її стійкості через диверсифікацію.

Об'єктом дослідження є система міжнародної торгівлі України.

Предметом дослідження є особливості трансформації структури, географії та напрямів міжнародної торгівлі України під впливом війни, а також механізми її диверсифікації.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення основних задач кваліфікаційної роботи застосовано такі загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез, порівняльний метод, статистичний аналіз, графічний метод, системний підхід, узагальнення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх застосування при формуванні виваженої державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, зокрема для розробки заходів щодо диверсифікації торговельних зв'язків, розвитку альтернативних логістичних маршрутів та підтримки експортоорієнтованих галузей. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані органами державної влади, аналітичними центрами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою підвищення стійкості економіки України та посилення її позицій на міжнародних ринках.

Ключові слова: війна, міжнародна торгівля, диверсифікація ринків, логістичні ланцюги, економічна безпека, переорієнтація експорту.

ANNOTATION

Myroshnychenko O.A. War as a factor in the reorientation of Ukraine's international trade: challenges and opportunities for diversification. Manuscript.

Bachelor's qualification work in the specialty "International Economic Relations" of the specialty 292 International Economic Relations. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2026.

Bachelor's qualification work consists of an introduction, two chapters, conclusions and proposals, a list of sources used.

The bachelor's qualification work explores the theoretical and conceptual foundations of the reorientation of international trade in times of crisis, namely: the content of the concept of international trade in the global economy is revealed, the factors of influence on the dynamics and geography of the state's foreign trade are investigated, and military conflicts are investigated as a factor in the transformation of trade relations. The impact of a full-scale war on Ukraine's international trade and the possibilities of its diversification are monitored, in particular: the prerequisites and structure of Ukraine's foreign trade until 2022 are investigated, the structural changes in Ukraine's exports and imports are analyzed in the conditions of a full-scale war: key trends and imbalances are analyzed. The possibilities of diversification and strategic directions of the reorientation of Ukraine's international trade are outlined.

The purpose of the work is to substantiate the theoretical and practical principles of the reorientation of Ukraine's international trade in times of war and to identify ways to increase its stability through diversification.

The object of the study is the international trade system of Ukraine.

The subject of the study is the peculiarities of the transformation of the structure, geography, and directions of international trade in Ukraine under the influence of the war, as well as the mechanisms of its diversification.

Research methods. To achieve the goal and solve the main tasks of the qualification work, the following general scientific research methods were used: analysis and synthesis, comparative method, statistical analysis, graphic method, systematic approach, generalization.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of their application in the formation of a balanced state policy in the field of foreign trade, in particular for the development of measures to diversify trade relations, develop alternative logistics routes and support export-oriented industries. The proposed recommendations can be applied by state authorities, analytical centers and entities of foreign economic activity in order to increase the stability of the Ukrainian economy and strengthen its positions in international markets.

Keywords: war, international trade, market diversification, logistics chains, economic security, export reorientation.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ КРИЗ	10
1.1. Сутність та значення міжнародної торгівлі в глобальній економіці	10
1.2. Фактори впливу на динаміку та географію зовнішньої торгівлі держави	15
1.3. Воєнні конфлікти як чинник трансформації торговельних зв'язків	19
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ	24
2.1. Передумови та структура зовнішньої торгівлі України до 2022 р.	24
2.2. Аналіз структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни: ключові тенденції та диспропорції	28
2.3. Можливості диверсифікації та стратегічні напрямки переорієнтації міжнародної торгівлі України	36
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Зовнішня торгівля виступає одним із визначальних факторів економічної стійкості України, особливо в умовах війни, що спричинила суттєві виклики для національної економіки. Знищення критично важливої інфраструктури, блокування портів та втрата доступу до традиційних експортних ринків стали вагомими перешкодами для здійснення торговельної діяльності. Водночас зовнішня торгівля й надалі відіграє ключову роль як джерело валютних надходжень, підтримуючи функціонування економіки країни.

Для України, яка активно прагне приймати участь у світовому економічному просторі, забезпечити стабільне економічне зростання та зміцнити позиції на міжнародному ринку, питання ефективної диверсифікації експорту й імпорту є надзвичайно актуальним.

Зовнішня торгівля безпосередньо впливає на стан платіжного балансу держави, валютні резерви, зайнятість населення, а також на стійкі темпи економічного зростання. У зв'язку з новими геополітичними викликами, санкційною політикою, змінами у логістичних ланцюгах та трансформацією глобального попиту, зокрема після пандемії COVID-19 та в умовах повномасштабної війни, наша держава опинилася перед необхідністю перегляду та адаптації своєї експортно-імпоротної політики до нових викликів.

Актуальність обраної теми зумовлена значними трансформаціями міжнародної торгівлі України під впливом повномасштабної війни. Воєнні дії призвели до руйнування традиційних логістичних маршрутів, скорочення виробничого потенціалу, зміни географії зовнішньоторговельних зв'язків та зростання залежності від нових партнерів. В даному контексті особливої важливості набуває питання переорієнтації торговельних потоків і диверсифікації експорту та імпорту як ключового інструменту забезпечення економічної стійкості держави. Вивчення цих процесів є необхідним для формування ефективної зовнішньоекономічної політики та адаптації України до нових глобальних викликів.

Сутність поняття міжнародної торгівлі висвітлені в багатьох наукових роботах дослідників, які вивчають дане явище. Серед них можна виділити зокрема таких як: Козак Ю.Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І., Босак А. О., Жила Д. О., Кузнєцов К.О., Чорній В.В., Ченуш О.С. Філіпенко А. С. та ін. Не дивлячись вагомій науковій праці, в сучасних умовах варто проаналізувати вплив військових дій на території України на динаміку експорту та імпорту, а також визначити основні виклики та обґрунтувати можливості диверсифікації зовнішньоторговельних зв'язків.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні теоретичних та практичних засад переорієнтації міжнародної торгівлі України в умовах війни та визначення шляхів підвищення її стійкості через диверсифікацію. Для досягнення цієї мети роботи необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити сутність та значення міжнародної торгівлі в глобальній економіці;
- здійснити вивчення факторів впливу на динаміку та географію зовнішньої торгівлі держави;
- проаналізувати воєнні конфлікти як чинник трансформації торговельних зв'язків;
- провести оцінку передумов та структури зовнішньої торгівлі України до 2022 р.;
- проаналізувати структурні зміни експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни: ключові тенденції та диспропорції;
- оцінити можливості диверсифікації та запропонувати стратегічні напрямки переорієнтації міжнародної торгівлі України.

Об'єктом дослідження є система міжнародної торгівлі України.

Предметом дослідження є особливості трансформації структури, географії та напрямів міжнародної торгівлі України під впливом війни, а також механізми її диверсифікації.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення основних задач кваліфікаційної роботи застосовано такі загальнонаукові методи дослідження:

аналіз і синтез, порівняльний метод, статистичний аналіз, графічний метод, системний підхід, узагальнення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх застосування при формуванні виваженої державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, зокрема для розробки заходів щодо диверсифікації торговельних зв'язків, розвитку альтернативних логістичних маршрутів та підтримки експортоорієнтованих галузей. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані органами державної влади, аналітичними центрами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою підвищення стійкості економіки України та посилення її позицій на міжнародних ринках.

Інформаційною базою до даної роботи послужили напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів. Основу дослідження становлять: статистична звітність, законодавча база, щорічні аналітичні звіти, нормативні документи, доповіді та аналітичні публікації міжнародних організацій, що спеціалізуються на тематиці зовнішньої торгівлі, наукові дослідження іноземних учених.

Під час виконання кваліфікаційної роботи бакалавра було використано інструменти штучного інтелекту для редагування та форматування тексту та генерації контенту виключно як допоміжний засіб для пошуку ідей, уточнення формулювань та опрацювання літератури. Усі твердження, висновки та результати дослідження належать автору та ґрунтуються на власному аналізі, а отримані результати від генеративного ШІ були перевірені на достовірність та відповідність академічній доброчесності.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Робота викладена на 53 сторінках, містить 6 таблиць, 14 рисунків. Список використаних джерел містить 34 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ КРИЗ

1.1. Сутність та значення міжнародної торгівлі в глобальній економіці

Однією з ключових форм міжнародних економічних відносин, що відіграє провідну роль у функціонуванні й розвитку глобальної економіки є міжнародна торгівля. В умовах посилення процесів глобалізації, міжнародної економічної інтеграції та науково-технічного прогресу, торгівля між країнами перетворилася на важливий чинник економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національних економік і забезпечення ефективного розподілу світових ресурсів.

Міжнародна торгівля являє собою систему економічних відносин між країнами світу, що виникають у процесі обміну товарами, послугами, результатами інтелектуальної діяльності та іншими об'єктами купівлі-продажу через національні кордони. Також «вона є формою реалізації міжнародного поділу праці, за якої окремі країни спеціалізуються на виробництві певних видів продукції відповідно до наявних ресурсів, рівня технологічного розвитку та конкурентних переваг» [1].

З економічної точки зору міжнародна торгівля виникає внаслідок обмеженості ресурсів, нерівномірності їх розміщення між країнами та відмінностей у продуктивності праці. Жодна країна світу не зможе самостійно забезпечити повний спектр товарів і послуг на ефективному рівні, що зумовлює об'єктивну необхідність участі у світовому товарообміні. Саме міжнародна торгівля дозволяє компенсувати внутрішні обмеження та задовольняти зростаючі потреби суспільства.

У сучасних умовах поняття міжнародної торгівлі виходить за межі традиційного обміну матеріальними товарами. Значну роль відіграє торгівля послугами (транспортними, фінансовими, туристичними, інформаційними), а

також торгівля об'єктами інтелектуальної власності, ліцензіями та цифровими продуктами. Це свідчить про структурні зрушення у світовій торгівлі, зумовлені науково-технічним прогресом і цифровізацією економіки [2].

Міжнародну торгівлю, як складну соціально-економічну категорію, можна розглядати в двох аспектах (Рис.1.1).

Рисунок 1.1 Підходи до розуміння сутності «міжнародна торгівля»

Джерело: складено за [3]

Сутність і доцільність міжнародної торгівлі обґрунтовуються низкою економічних теорій. Класичні теорії міжнародної торгівлі, зокрема теорія абсолютних переваг А. Сміта та теорія порівняльних переваг Д. Рікардо, доводять, що взаємовигідна торгівля можлива навіть тоді, коли одна країна є більш ефективною у виробництві всіх товарів. Визначальним чинником є відносні витрати виробництва та спеціалізація на тих товарах, де країна має найменші альтернативні витрати [4].

Подальший розвиток теоретичних уявлень про міжнародну торгівлю продемонстрований у моделі факторних переваг Хекшера–Оліна, відповідно до якої країни експортують саме ті товари, виробництво яких інтенсивно використовує надлишкові для них фактори виробництва, та імпортує товари, що потребують дефіцитних ресурсів. Ця модель пояснює вплив структури національних ресурсів на спеціалізацію та торговельні потоки [5].

Сучасні теорії міжнародної торгівлі враховують недосконалу конкуренцію, економію від ефекту масштабу, роль транснаціональних

корпорацій та інновацій. Згідно з теоріями нової торгівлі, значна частина світового товарообігу відбувається між економічно подібними країнами, що спеціалізуються на диференційованій продукції. Таким чином, міжнародна торгівля розглядається не лише як результат відмінностей, а й як наслідок прагнення до розширення ринків збуту та підвищення ефективності виробництва.

Отже, міжнародна торгівля є визначальним рушієм розвитку глобальної економіки. Вона сприяє підвищенню ефективності використання світових ресурсів, стимулює конкуренцію, інновації та технологічний прогрес. Зокрема, через механізм зовнішньої торгівлі відбувається перерозподіл доходів між країнами, формуються глобальні ланцюги доданої вартості та поглиблюється економічна взаємозалежність держав.

Одним із вагомих результатів розвитку міжнародної торгівлі є збільшення обсягів світового виробництва товарів та доходів. Країни, що інтегровані у світову торговельну систему, мають більше можливостей для економічного зростання, залучення іноземних інвестицій та підвищення добробуту населення. Також відкритість економіки сприяє доступу до сучасних технологій, ноу-хау, знань і управлінського досвіду, що є особливо важливим для країн, що розвиваються [6].

Окрім цього, міжнародна торгівля відіграє значну роль у стабілізації національних економік. Так завдяки експорту країни можуть компенсувати обмежений внутрішній попит, а імпорт, в свою чергу, дозволяє згладжувати дефіцит окремих товарів і ресурсів. Проте значна залежність від зовнішньої торгівлі може створювати ризики, як пов'язані з коливаннями світових цін, так і з торговельними війнами та глобальними економічними кризами.

У XXI столітті міжнародна торгівля розвивається в контексті глобалізації, що характеризується лібералізацією торговельних режимів, зменшенням тарифних і нетарифних бар'єрів, активізацією діяльності міжнародних економічних організацій. Провідна роль у регулюванні світової торгівлі

належить СОТ (Світова організація торгівлі), яка встановлює правила та принципи міжнародного товарообміну [7].

Глобалізація сприяла формуванню глобальних ланцюгів постачання, у межах яких виробничі процеси розміщуються в різних країнах залежно від їхніх конкурентних переваг. В результаті зростає взаємозалежність національних економік, а порушення торговельних зв'язків можуть мати масштабні наслідки для світового господарства, що особливо проявляється під час глобальних криз останніх років.

Таким чином, глобалізація як одна з визначальних тенденцій розвитку сучасної світової економіки, суттєво трансформує механізми функціонування міжнародної торгівлі (Рис. 1.2.). Поглиблення міжнародного поділу праці, зростання мобільності капіталів, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та лібералізація торговельних режимів сприяли формуванню єдиного світового економічного простору. Вагому роль у цьому процесі відіграє діяльність СОТ, яка забезпечує нормативно-правове регулювання міжнародних торговельних відносин та сприяє усуненню бар'єрів у торгівлі.

Рисунок 1.2. Фактори впливу глобалізації на міжнародну торгівлю

Джерело: складено автором на основі узагальнення наукових джерел

Виходячи з рисунку, одним із визначальних чинників є лібералізація торгівлі, що передбачає зменшення тарифних і нетарифних бар'єрів, спрощення митних процедур та гармонізацію торговельних правил, зокрема в межах діяльності Світової організації торгівлі. Це значно сприяє розширенню доступу національних виробників до зовнішніх ринків.

Вагому роль також відіграє розвиток ТНК, які формують глобальні ланцюги доданої вартості, розміщуючи виробничі підрозділи в різних країнах залежно від їх конкурентних переваг. Це, в свою чергу, поглиблює міжнародний поділ праці та посилює економічну взаємозалежність держав.

Міжнародна економічна інтеграція, а саме створення зон вільної торгівлі, митних союзів, спільних ринків тощо, сприяє формуванню регіональних торговельних блоків, що стимулюють внутрішньорегіональний товарообіг та підвищують конкурентоспроможність країн-учасниць на світовому ринку.

Розвиток транспортної та логістичної інфраструктури забезпечує суттєве скорочення витрат і часу на пересування товарів, що робить міжнародну торгівлю більш ефективною. Також цифровізація суттєво трансформує торговельні процеси через розвиток електронної комерції, автоматизацію митного оформлення та використання цифрових платформ.

Фінансова глобалізація сприяє активному руху капіталів, розширенню доступу до міжнародних фінансових ресурсів та спрощенню розрахунків між суб'єктами ЗЕД.

Для національних економік, в тому числі України, міжнародна торгівля є важливим елементом інтеграції у світову економіку, розширення ринків збуту та модернізації структури виробництва. Також ефективна участь у міжнародній торгівлі вимагає виваженої торговельної політики, направленої на захист економічних національних інтересів і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Отже, міжнародна торгівля є складним і багатогранним економічним явищем, що виступає основою функціонування глобальної економіки. Вона забезпечує ефективний міжнародний поділ праці, сприяє економічному

зростанню, розвитку конкуренції та інновацій. В умовах глобалізації значення міжнародної торгівлі постійно зростає, водночас посилюються й виклики, пов'язані з нерівномірністю розвитку, торговельними конфліктами та зовнішніми ризиками. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень та вдосконалення механізмів регулювання міжнародної торгівлі на національному й міжнародному рівнях.

1.2. Фактори впливу на динаміку та географію зовнішньої торгівлі держави

Як показує практика, економічний розвиток будь-якої держави неможливий без її активної участі в зовнішньоторговельних відносинах з іншими державами світу. На сучасному етапі господарювання, рівень МПП не практично залишив державу на політичній карті світу, економічна діяльність якої була б ізольована від зовнішнього світу, а економічні процеси були закриті на національному рівні. Постійно зростаюча роль глобальних процесів в економічному зростанні держави за останні десятиліття проявляється головним чином у прискореному розвитку зовнішньої торгівлі. Тобто, здійснення активної зовнішньої торгівлі демонструє зміну рівня доходів найбагатших і найбідніших регіонів світу. «З огляду на це, особливим інтересом у контексті викликів глобалізації є розвиток торговельних відносин, предметом яких є інновації. Торгівля останньою компенсує недостатнє забезпечення ресурсів і товарів і сприяє процесу стабільного збільшення національного доходу завдяки розвитку виробничих потужностей, тобто економічного процвітання країни» [8].

Слід зазначити, що зовнішня торгівля є однією з важливих форм міжнародних економічних відносин та ключовим індикатором рівня інтегрованості держави у світовий ринок. Динаміка зовнішньої торгівлі держави характеризує зміни обсягів експорту та імпорту товарів і послуг у часі, в той час як її географія – відображає територіальну структуру торговельних зв'язків і

розподіл основних партнерів. Формування цих показників відбувається під впливом комплексу взаємопов'язаних економічних, політичних, географічних, технологічних і соціально-демографічних чинників (Рис. 1.3.).

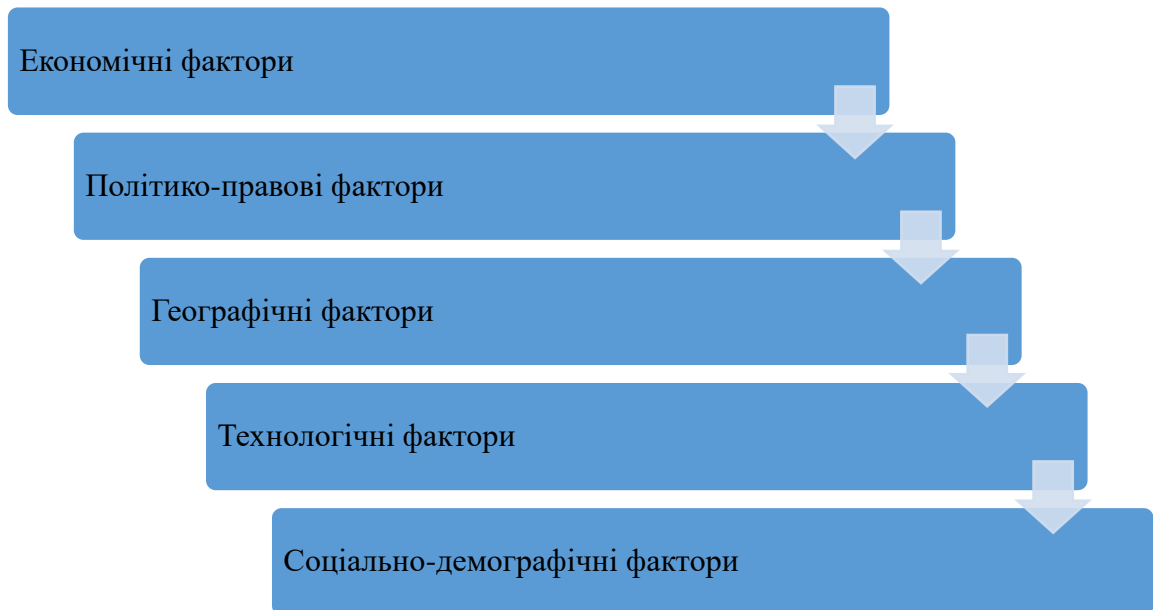

Рисунок 1.3. Фактори впливу на зовнішню торгівлю держави

Джерело: складено за [9]

Значний вплив на обсяги та темпи зростання зовнішньої торгівлі має рівень економічного розвитку країни. Обсяг ВВП, структура національного виробництва, продуктивність праці та ступінь економічної диверсифікації формують експортний потенціал держави. Також конкурентоспроможність національних товарів за ціною та якістю безпосередньо впливає на місце країни на світових ринках. В контексті економічних факторів варто звернути увагу на валютно-фінансові умови, які теж відіграють важливу роль, а саме: зміна валютного курсу може стимулювати або стримувати експортно-імпорتنі операції. Окрім того, кон'юнктура на світових ринках, коливання цін на сировину, енергоносії та продовольство визначатимуть товарну структуру експорту й імпорту та впливають на їх географічну направленість.

Важливим чинником є зовнішньоторговельна політика держави, яка, в свою чергу, є елементом зовнішньоекономічної політики (Рис. 1.4.). Участь держави у міжнародних економічних організаціях, зокрема у Світовій організації торгівлі, сприяє гармонізації торговельних правил та розширенню доступу національних товаровиробників до зовнішніх ринків.

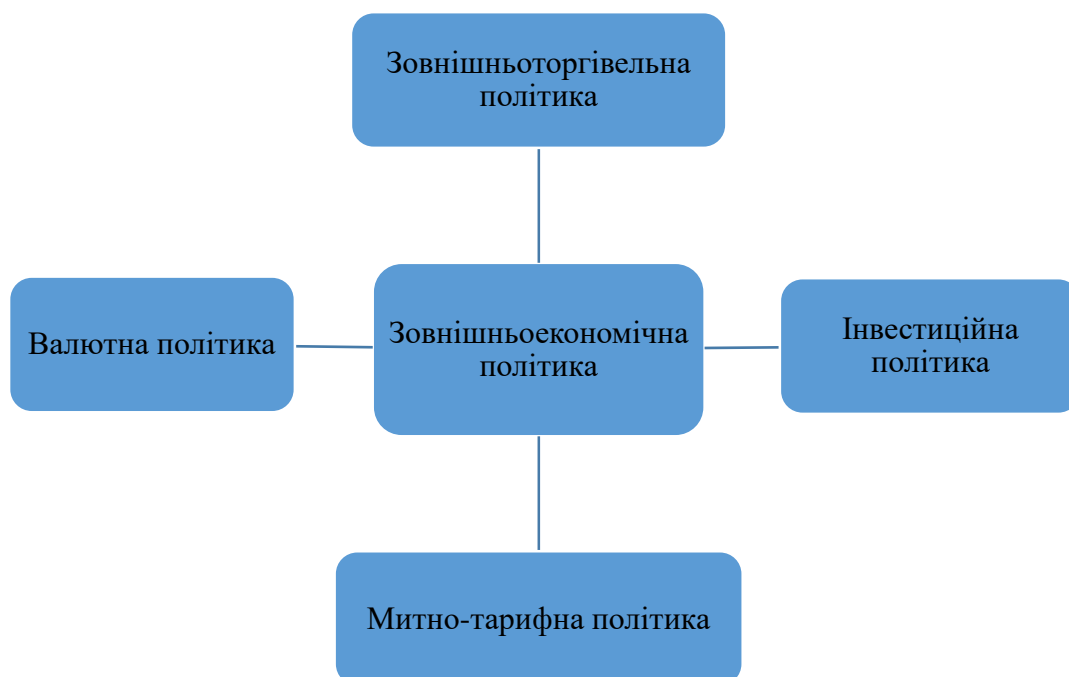

Рисунок 1.4. Місце зовнішньоторгівельної політики в системі зовнішньоекономічної політики

Джерело: складено за [10]

Не менш важливу роль відіграють і інтеграційні процеси та участь у регіональних економічних об'єднаннях, таких як ЄС. Підписання угод про зони вільної торгівлі, митні союзи та інші партнерські домовленості, встановлюють пріоритетні вектори торговельного співробітництва та формують географію товарних потоків (Рис. 1.5.). Проте геополітична нестабільність, конфлікти або запровадження економічних санкцій можуть значно трансформувати торговельні зв'язки держави.

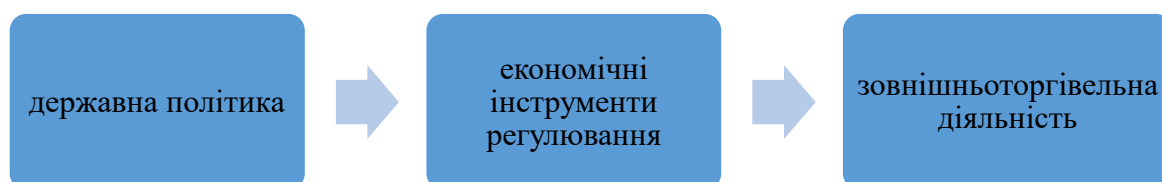

Рисунок 1.5. Механізм впливу державної політики на розвиток зовнішньої торгівлі

Джерело: складено за [10]

Географічне положення держави має значний вплив на формування її торговельної спеціалізації та векторів зовнішньої торгівлі. Так, наявність виходу до моря, доступність міжнародних транспортних коридорів, транзитний

потенціал та близькість до економічно розвинених регіонів сприяють розвитку торговельних зв'язків. Водночас забезпеченість країни ресурсами суттєво впливає на визначення її місця у міжнародному поділі праці та експортну товарну структуру.

Також рівень розвитку транспортної, логістичної та цифрової інфраструктури безпосередньо впливає на швидкість і вартість переміщення товарів. Цифровізація торговельних процесів, розвиток електронної комерції, автоматизація митного оформлення та застосування інноваційних технологій призводять як до підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій, так і до розширення їх географії. Окрім цього, вплив цифрових технологій на міжнародну торгівлю проявляється через:

- спрощення виходу підприємств на світові ринки;
- зниження трансакційних витрат;
- прискорення міжнародних розрахунків;
- підвищення прозорості торговельних операцій;
- розвиток глобальних ланцюгів постачання.

Соціально-демографічний фактор впливу на зовнішню торгівлю держави враховує чисельність населення, його купівельну спроможність та структуру споживчого попиту, які в сукупності визначають потребу держави в імпорті товарів та послуг. Рівень освіти та кваліфікації трудових ресурсів безпосередньо впливає на спроможність виробництва високотехнологічної продукції та формування відповідного експортного потенціалу.

Таким чином, динаміка та географія зовнішньої торгівлі держави формуються під безпосереднім впливом системної взаємодії певних факторів. Економічні умови переважно визначають обсяги та структуру торговельних операцій, політико-правові фактори регулюють доступ до зовнішніх ринків, географічні – формують просторовий вектор товарних потоків, а технологічний розвиток забезпечує їх ефективність. У сучасних глобалізаційних умовах всі перераховані фактори діють одночасно, що викликає постійну зміну напрямів та об'ємів міжнародної торгівлі.

1.3. Воєнні конфлікти як чинник трансформації торговельних зв'язків

Сучасний світ характеризується динамічними та нерідко непередбачуваними міжнародними збройними конфліктами, кожен із яких породжує складні геополітичні та гео економічні виклики та наслідки. Такі протистояння не лише порушують мир та стабільність у регіонах їх появи, але й істотно впливають на систему міжнародних відносин, функціонування світових ринків та загальний рівень глобальної безпеки. У зв'язку з цим міжнародна спільнота змушена шукати нові підходи до розв'язання глобальних проблем, що потребує всебічного аналізу та глибокого осмислення сучасних процесів.

Термін «війна» широко розглядається в науковій літературі, зокрема у працях К. Клаузевіца, який акцентує на діалектичному зв'язку між війною та політикою. Він стверджував, що «війна є продовженням політики держави іншими, зокрема збройними, засобами» [11, с. 7].

Ключовою ознакою будь-якого воєнного конфлікту є зіткнення інтересів, насамперед у контексті національних інтересів. Саме їхній зміст визначає, чи набуде конфлікт форми агресії, тобто застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої. У такому випадку конфлікт може перерости у збройне протистояння, яке передбачає використання військової сили між державами або соціальними групами всередині окремих країн з метою розв'язання економічних, політичних, національно-етнічних чи інших суперечностей.

Кожен збройний конфлікт складається з декількох послідовних етапів, зокрема: ескалації та зростання загальної напруженості, провокації та офіційного оголошення конфлікту, активної фази, тривалого затягування протистояння, завершення конфлікту та післявоєнний період. На кожному із цих етапів рівень впливу війни на фінансово-економічний стан країн-учасниць може суттєво відрізнятись.

Так, до прикладу, для етапу ескалації практично завжди характерним є падіння інвестиційної привабливості країни через зростання рівня ризиків та

загальної напруженості, а також можливі труднощі торговельних відносин із міжнародними партнерами, зокрема через здійснення санкційної політики. Початкова стадія активної фази конфлікту характеризується тим, що економіка стикається з загрозами, такими як виснаження державного бюджету та його переорієнтація на підтримку військово-промислового комплексу (мілітазизація економіки). Можливими є втрати ресурсів як у територіальному, так і в матеріально-сировинному сенсах, а також значні пошкодження чи руйнування інфраструктури країни, що ускладнюють функціонування критично важливих об'єктів.

На етапі активної фази бойових дій частіше спостерігається різке зменшення ВВП країни, обумовлене зниженням, в першу чергу купівельної спроможності населення, а також скороченням виробничих потужностей національних підприємств. Поруч з цим зростає ризик появи гуманітарної та екологічної криз, що викликають подальшу регресії загального економічного стану країни. «На етапі завершення конфлікту та післявоєнної відбудови державу очікує тривалий і складний процес відновлення фінансово-економічних показників, супроводжуваний одночасним зростанням державного боргу» [12].

Слід зазначити, що військові конфлікти істотно впливають на систему міжнародної торгівлі, оскільки порушують встановлені економічні зв'язки між державами, змінюють торговельні (морські, сухопутні, трубопровідні тощо) маршрути та структуру товарного обігу. Під час воєнних дій досить часто зазнає руйнувань транспортна та виробнича інфраструктура, ускладнюється діяльність логістичних ланцюгів, а також можуть зростати політичні та економічні ризики для міжнародних партнерів. В даному контексті держави та суб'єкти господарювання змушені переглядати свої торговельні стратегії з метою пошуку альтернативних ринків збуту і постачання.

Крім того, війни часто супроводжуються запровадженням економічних санкцій, торговельних обмежень, що зумовлюють скорочення або повне припинення торговельних відносин між окремими країнами. Для більш наочного відображення наслідків збройних конфліктів доцільно систематизувати їхній

вплив на різні групи держав (держави-агресори, держави, що обороняються та треті держави). Війна має багатовекторні економічні, політичні, соціальні та гуманітарні наслідки, які по-різному проявляються залежно від ролі країни у конфлікті (Табл. 1.1). Найбільшого впливу зазнають країни, що беруть участь у воєнних діях, однак наслідки поширюються і на інші держави через систему міжнародних економічних і політичних взаємозв'язків.

Таблиця 1.1. – Вплив воєнних конфліктів на різні сфери та держави

Сфера впливу	Держава-агресор	Держава, що обороняється	Треті держави
Економіка	Введення міжнародних санкцій, обмеження доступу до світових ринків, зниження інвестиційної привабливості, зростання військових витрат	Руйнування інфраструктури, скорочення виробництва, падіння ВВП, мілітаризація економіки	Порушення міжнародних економічних зв'язків, коливання цін на енергоносії та сировину, зміна торговельних потоків, зростання вартості страхування
Соціальна сфера	Падіння рівня життя населення через економічні обмеження, зростання безробіття	Людські жертви, міграція населення, погіршення умов життя	Прийом мігрантів, збільшення соціального навантаження на бюджет
Політична сфера	Міжнародна ізоляція, погіршення дипломатичних відносин	Можливе посилення міжнародної підтримки, зміцнення внутрішньої політичної консолідації	Необхідність визначення зовнішньополітичної позиції (участь у міжнародних санкціях або миротворчих ініціативах)
Безпека	Посилення військового потенціалу та мобілізації	Мілітаризація держави, активізація оборонної політики	Підвищення витрат на оборону, зміцнення систем колективної безпеки
Міжнародна торгівля	Обмеження експорту та імпорту через санкції, втрати ринків збуту, блокування транспортних маршрутів	Скорочення експорту через руйнування виробничих потужностей та логістики	Трансформація глобальних ланцюгів постачання, пошук нових партнерів

Джерело: складено автором

Аналіз напрямів розвитку ситуацій, представлених у таблиці, свідчить про те, що війна має комплексний і багатовимірний вплив не лише на країни, які безпосередньо беруть участь у збройному конфлікті, а й на інші держави світу. Так, для країни-агресора характерними типовою є міжнародна ізоляція,

запровадження економічних санкцій, обмеження доступу до світових ринків і зниження інвестиційної привабливості. Разом з цим значне зростання військових витрат і переорієнтація економіки на військові потреби негативно позначаються на соціально-економічному розвитку, рівні життя населення та стані державного бюджету.

Проте найбільш відчутні наслідки війни протікають у країні, що перебуває в обороні, де відбувається руйнування інфраструктури та виробничих площ, скорочення обсягів виробництва, погіршення соціально-економічної ситуації та значні людські втрати. Поряд із цим треті країни також зазнають непрямого (опосередкованого) впливу конфлікту, що проявляється у порушенні усталених міжнародних торговельних зв'язків, зміні структури світових ринків товарів та послуг, зростанні цін на ресурси, в тому числі на енергоресурси та необхідності надання гуманітарної допомоги і прийому біженців. Звідси можна зробити висновок, що війна є фактором дестабілізації не лише для учасників конфлікту, але й для світової економічної та політичної системи загалом.

Трансформація міжнародних торговельних зв'язків між державами є одним із ключових наслідків військових конфліктів, оскільки вони суттєво впливають на економічні відносини між державами. Порушення усталених логістичних маршрутів, запровадження санкцій, а також зростання політичних та економічних ризиків змушують країни здійснювати перегляд своїх зовнішньоекономічних пріоритетів. В контексті існування наслідків трансформації торговельних зв'язків (Рис.1.6), відбувається переорієнтація торговельних потоків, пошук нових партнерів та формування альтернативних каналів постачання.

На даному рисунку відображено основні наслідки трансформації міжнародних торговельних зв'язків під впливом військових дій. Збройні конфлікти змушують країни адаптувати свою зовнішньоторговельну політику до нових реалій. Як наслідок, відбувається формування нових торговельних маршрутів, що дозволяє забезпечити безперебійність постачання товарів і факторів виробництва.

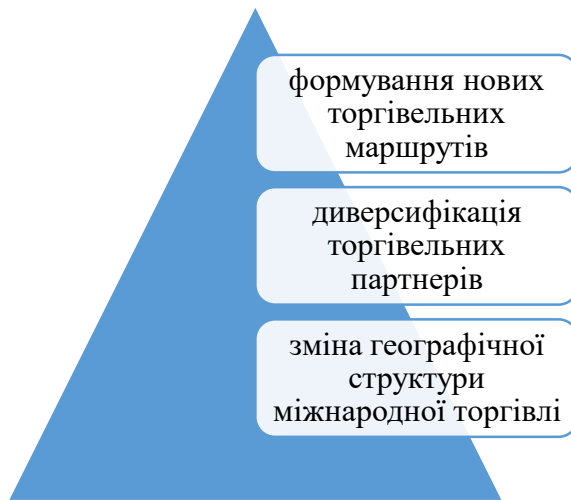

Рисунок 1.6. Наслідки трансформації торговельних зв'язків

Джерело: складено за [14-17]

Окрім того, держави намагаються диверсифікувати торговельних партнерів, з метою зменшення залежності від окремих держав та мінімізації ризиків, пов'язаних з політичною нестабільністю. Це, в свою чергу, призводить до зміни географічної структури міжнародної торгівлі та переорієнтацію торговельних потоків ймовірно на інші регіони світу. А тому, військові конфлікти виступають досить важливим фактором трансформації глобальної торговельної системи.

Таким чином, військові конфлікти стають важливим фактором трансформації міжнародних торговельних зв'язків. Вони не лише впливають на обсяги міжнародної торгівлі у короткостроковій перспективі, але й сприяють формуванню нових економічних взаємозв'язків, змінюють структуру глобальних ринків та чинять вплив на подальший розвиток світової економіки.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

2.1. Передумови та структура зовнішньої торгівлі України до 2022 р.

Зовнішня торгівля відігравала досить вагомую роль у розвитку економіки України до 2022 року, оскільки країна активно інтегрувалася у світову економічну систему та брала участь у міжнародному поділі праці. Формування сучасної структури зовнішньої торгівлі відбувалося під впливом низки економічних і політичних чинників, зокрема таких як трансформація економіки після здобуття незалежності, розвиток експортно орієнтованих галузей, а також поглиблення торговельно-економічної співпраці з країнами ЄС та іншими державами світу.

Однією з важливих передумов розвитку зовнішньої торгівлі України став значний ресурсний та виробничий потенціал держави. Україна характеризується сприятливими природно-кліматичними умовами для розвитку, в першу чергу, аграрного сектору, володіє значними запасами корисних копалин, а також розвиненою металургійною та машинобудівною промисловістю. Свого часу це сприяло формуванню експортоорієнтованої структури економіки, у якій значну частку становила сировинна та напівсировинна продукція.

Станом «на 2021 рік обсяг експорту товарів з України становив понад 68 млрд дол. США, а імпорту – понад 72 млрд дол., що свідчило про значну інтегрованість країни у світові торговельні процеси. При цьому сальдо зовнішньої торгівлі було від’ємним. Торговельні операції здійснювалися більш ніж із 230 країнами світу, а серед найбільших торговельних партнерів були Китай, Польща, Туреччина, Німеччина та інші держави» [18].

Розглядаючи динаміку показників зовнішньої торгівлі товарами України слід зазначити, що за три роки ситуація в цілому була стабільною (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі товарами України 2020-2022 роках

Рік	Показники				
	Експорт		Імпорт		Сальдо млн.дол.США
	млн.дол.США	% до попереднього року	млн.дол.США	% до попереднього року	
2020	49191,8	-1,7	54336,1	-10,6	-5144,3
2021	68072,3	38,4	72843,1	34,1	-4770,8
2022	44135,6	-35,2	55295,7	-24,1	-11160,1

Джерело: складено за [19]

Таблиця відображає динаміку експорту, імпорту та сальдо зовнішньої торгівлі України у 2020–2022 роках.

У 2020 році обсяг експорту становив 49 191,8 млн дол. США, що на 1,7 % менше порівняно з попереднім роком. Імпорт у цей період дорівнював 54 336,1 млн дол. США та скоротився на 10,6 %. У результаті сформувалося від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі на рівні –5144,3 млн дол. США. Це свідчить про перевищення імпорту над експортом.

За результатами 2021 року вартісний обсяг зовнішньої торгівлі товарами України збільшився на 37,9 млрд дол. США, або 36,7 % порівняно з 2020 роком. При цьому темпи зростання експорту становили 38,4 %, що було дещо більше, ніж зростання імпорту, яке склало 35,1 %. Незважаючи на позитивну динаміку торговельних операцій, від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами дещо збільшилося: якщо у 2020 році воно становило 5,0 млрд дол. США, то у 2021 році зросло до 5,2 млрд дол. США.

Відчутне зростання обсягів товарообігу у 2021 році значною мірою пояснюється ефектом низької бази порівняння, оскільки у 2020 році через поширення COVID-19 багато держав запровадили обмежувальні заходи, що призвели до скорочення міжнародних торговельних операцій. У цьому контексті варто зазначити, що порівняно з 2019 роком загальний товарообіг України у 2021 році зріс приблизно на 28 %.

Разом із тим збільшення вартісних показників зовнішньої торгівлі у 2021 році відбувалося на тлі відносно незначного приросту фізичних обсягів торгівлі, який становив лише 2,5 %. Це свідчить про те, що зростання було значною мірою

зумовлене підвищенням світових цін на товари, а не суттєвим розширенням реальних обсягів поставок. Таким чином, динаміка фізичних обсягів зовнішньої торгівлі України суттєво відрізнялася від прогнозів World Trade Organization щодо більш значного зростання фізичних обсягів світової торгівлі товарами за підсумками 2021 року [20].

Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2021 році характеризувалася значною часткою сировинних товарів в експорті та машин, обладнання й енергоносіїв в імпорті. У 2021 р. експорт товарів становив близько 68,1 млрд дол., а імпорт – 72,8 млрд дол (Рис. 2.1, 2.2).

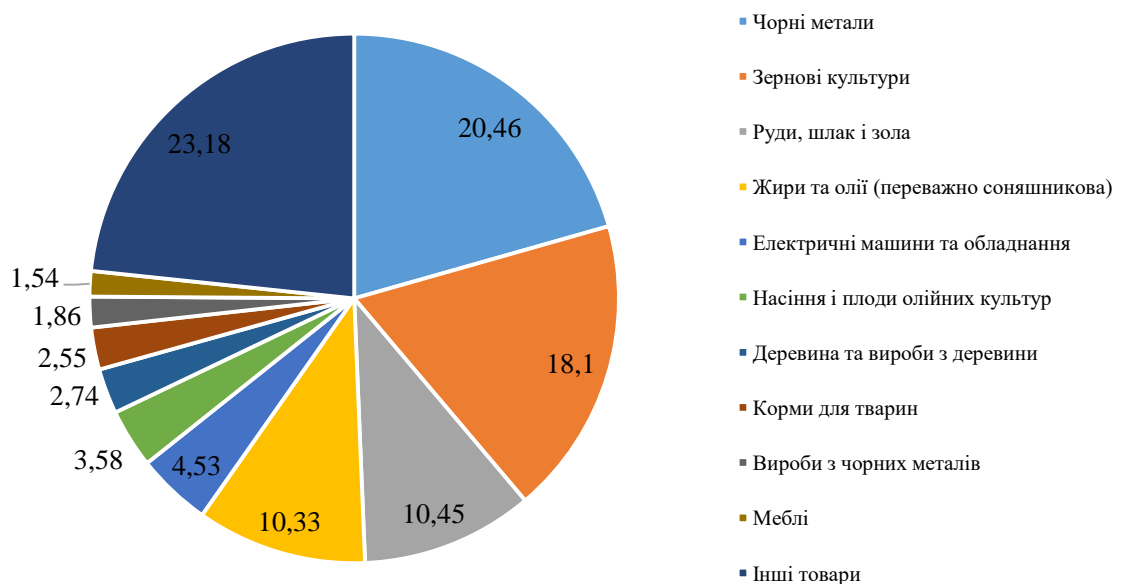

Рисунок 2.1. Товарна структура експорту України 2021 р.,%

Джерело: складено за [21]

Як бачимо, найбільшу частку в експорті становлять чорні метали – 20,46%, що свідчить про важливий внесок металургійної галузі у формування експортного потенціалу України. Значною є також частка зернових культур (18,1 %), що підтверджує значну роль аграрного сектору в українському експорті. Важливими експортними позиціями є руди, шлак і зола (10,45 %), а також жири та олії, переважно соняшникова олія (10,33 %). Меншу, проте помітну частку займають електричні машини та обладнання (4,53 %), насіння і плоди олійних культур (3,58 %), деревина та вироби з деревини (2,74 %) і корми для тварин (2,55 %). Частка виробів з чорних металів становить 1,86 %, а меблів — 1,54 %. При

цьому значна частина експорту припадає на інші товари (23,18 %). Загалом структура експорту свідчить про переважання сировинної та аграрної продукції, що вказує на експортну спеціалізацію України на товарах із відносно низьким рівнем доданої вартості.

Рисунок 2.2. Товарна структура імпорту України 2021 р.,%

Джерело: складено за [21]

Аналізуючи подану діаграму товарної структури імпорту України у 2021 році, можна зробити висновок, що найбільшу частку в імпорті становлять машини, обладнання та механізми, а саме 21,6 %. Це свідчить про значну потребу національної економіки у ввезенні техніки, технологічного обладнання та виробничих засобів. Вагому частку займають також мінеральні палива, нафта та продукти її переробки – 19,8 %, що підтверджує суттєву залежність країни від імпорту енергетичних ресурсів.

Значною є частка продукції хімічної промисловості – 13,2 %, а також полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них – 6,4 %, які широко використовуються у промисловості та виробництві. Частка наземного транспорту (крім залізничного) становить 5,7 %, фармацевтичної продукції – 4,6 %, а електричних машин та обладнання – 4,5 %. Водночас частка чорних металів у структурі імпорту є відносно невеликою і становить 3,3 %. Інші товари формують 20,9 % імпорту.

Вцілому структура імпорту України у 2021 році свідчить про переважання продукції з високим рівнем технологічності та енергетичних ресурсів, що вказує на залежність економіки країни від імпорту машин, обладнання, хімічної продукції та енергоносіїв. Це також відображає необхідність модернізації національного виробництва та розвитку власної промислової бази.

Варто зазначити, що у період доповномасштабного вторгнення товарна структура експорту України мала переважно сировинний характер – значну частку становили металургійна та аграрна продукція (метали, зерно, олія, руда). Натомість імпорт був орієнтований на продукцію з високою доданою вартістю, зокрема машини, обладнання, транспортні засоби, хімічну продукцію та енергоносії. Така структура свідчить про технологічну залежність економіки від імпорту та експортну спеціалізацію на сировині й напівфабрикатах.

Таким чином, до 2022 року зовнішня торгівля України характеризувалася значною залежністю від експорту сировинної продукції та імпорту енергоносіїв і високотехнологічних товарів. Така структура формувала певні економічні ризики, але водночас забезпечувала активну участь країни у міжнародних торговельних зв'язках.

2.2. Аналіз структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни: ключові тенденції та диспропорції

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у лютому 2022 р. спричинило суттєві трансформації у функціонуванні національної економіки та системи зовнішньоекономічних зв'язків держави. Руйнування виробничої інфраструктури, релокація підприємств, блокування традиційних логістичних маршрутів, зміна географії торгівлі та пошук нових ринків збуту значно вплинули на обсяги й структуру експорту та імпорту України. У даному контексті відбулися істотні зміни в товарній структурі зовнішньої торгівлі, що

проявляються у зміні частки окремих груп товарів, посиленні залежності від імпорту окремих ресурсів та зміні експортної спеціалізації країни.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває аналіз структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни, визначення основних тенденцій їх розвитку, а також виявлення диспропорцій, що формуються у зовнішній торгівлі держави. Проведення такого аналізу дає змогу оцінити характер змін у зовнішньоторгівельній діяльності та визначити ключові виклики і можливості для подальшого розвитку національної економіки.

У 2022 році відбулося різке скорочення показників зовнішньої торгівлі, що пов'язано з повномасштабною війною та порушенням виробничих і логістичних ланцюгів. Експорт зменшився до 44 135,6 млн дол. США (на 35,2 %), а імпорт – до 55 295,7 млн дол. США (на 24,1 %). При цьому від'ємне сальдо значно збільшилося і досягло – 11 160,1 млн дол. США.

У структурі експорту України у 2022 році переважали продукція агропромислового комплексу, чорні метали, мінеральна сировина та продукція харчової промисловості (Табл. 2.2). Значну частку займали також рослинні продукти, жири та олії рослинного походження, деревина та вироби з неї, а також продукція машинобудування (Рис.2.3). Водночас у структурі імпорту переважали енергоресурси, машини та обладнання, транспортні засоби, продукція хімічної промисловості та полімерні матеріали [22].

Таблиця 2.2. Структура експорту товарів України у 2022 році

Показник	% в структурі експорту	Зміни до попереднього року (%)	Вартість (тис.дол. США)
зернові культури	20,6	- 73,8	9108153,5
чорні метали	10,3	- 32,5	4532366,9
жири та олії тваринного або рослинного походження	13,5	- 84,5	5948570,7
насіння і плоди олійних рослин	8,5	154,3	3757692,3
руди, шлак і зола	7,0	- 43,3	3079695,6
електричні машини	5,8	- 81,5	2557286,7
інші товари	34,3	-	15151826,8

Джерело: складено за [19]

Загальний обсяг експорту товарів у 2022 році становив близько 100 млн тонн на суму 44 135 592,5 тис. дол. США, що приблизно на 35 % менше, ніж у 2021 році. На початку 2022 року, зокрема у січні–лютому, український експорт характеризувався позитивною динамікою порівняно з аналогічним періодом попереднього року: приріст становив близько 34 %. Однак уже в березні відбулося різке падіння обсягів постачань за кордон — експорт скоротився майже на 50 %.

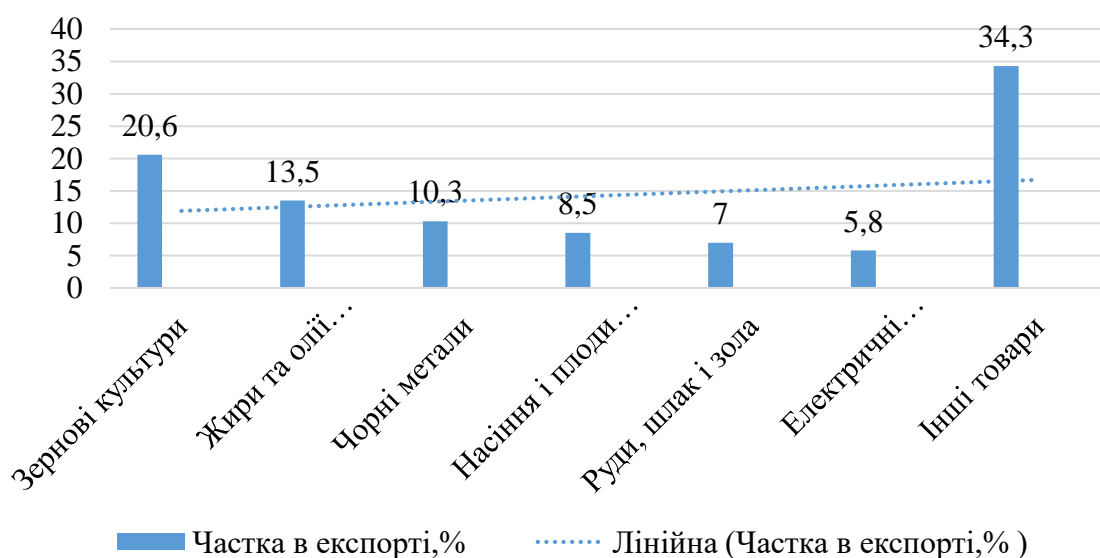

Рисунок 2.3. Товарна структура експорту України у 2022 році, %
Джерело: складено за [19]

Найбільш експортованими товарами серед секторів залишається агропродукція та продовольство, що становить 53% від загального експорту товарів у 2022 році. Також значні обсяги експорту становлять метали – 13,6%. Третім був сектор мінеральних продуктів – 9,8%. Найбільш постраждалими секторами є металургія (-62,5%), хімія (-54,3%), мінерали (-48,6%) та папір (-48%).

«За результатами 2022 року Україна експортувала свої товари та послуги до 233 країн та територій світу. Основними країнами-партнерами України стали Польща, Румунія, Туреччина, Китай, Угорщина та Німеччина. Експорт товарів до Євросоюзу зріс на 4,2% у 2022 році» [23].

Основними регіонами-експортерами у 2022 році стали Київ (27,1% від експорту України дав саме цей регіон), Дніпропетровська (12%), Львівська (7,2%), Одеська (5,6%) та Запорізька (5,5%) області [24].

Імпорт товарів в Україну у 2022 році перевищив експорт на 25% [25].

Найбільше імпортували в Україну з: Китаю – 8,7 млрд дол. США; Польщі – 5,5 млрд дол. США; Німеччини – 4,4 млрд дол. США (Табл. 2.3., Рис.2.4.).

Таблиця 2.3. Структура імпорту товарів України у 2022 році

Показник	% в структурі імпорту	Зміни до попереднього року (%)	Вартість (тис.дол. США)
палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	23,2	- 89,4%	12811088,3
електричні машини	9,0	- 79,9	4959507,0
засоби наземного транспорту, крім залізничного	9,5	- 73,9	5227865,1
реактори ядерні, котли, машини	7,6	- 52,5	4199711,0
пластмаси, полімерні матеріали	4,5	- 68,7	2469625,2
фармацевтична продукція	3,4	- 60,7	1856232,8
інші товари	42,8	-	23771719,0

Джерело: складено за [19]

Імпорт товарів у 2022 році склав 55 295 748,4 тис.дол. США. Зменшення відносно попереднього року відбулося за всіма групами товарів.

Найголовнішою перешкодою для зовнішньої торгівлі України в сучасних умовах це руйнування логістичних зв'язків. «Падають ціни на сільгосппродукцію у світі. Індекс продовольчих цін ФАО у серпні становив 121,4 пункту, що стало найменшим його значенням з 2020 року. Це для українських виробників не дуже добре: їм доводиться продавати свої товари дешевше. Отже, і приплив валюти від експорту в Україну менший» [22].

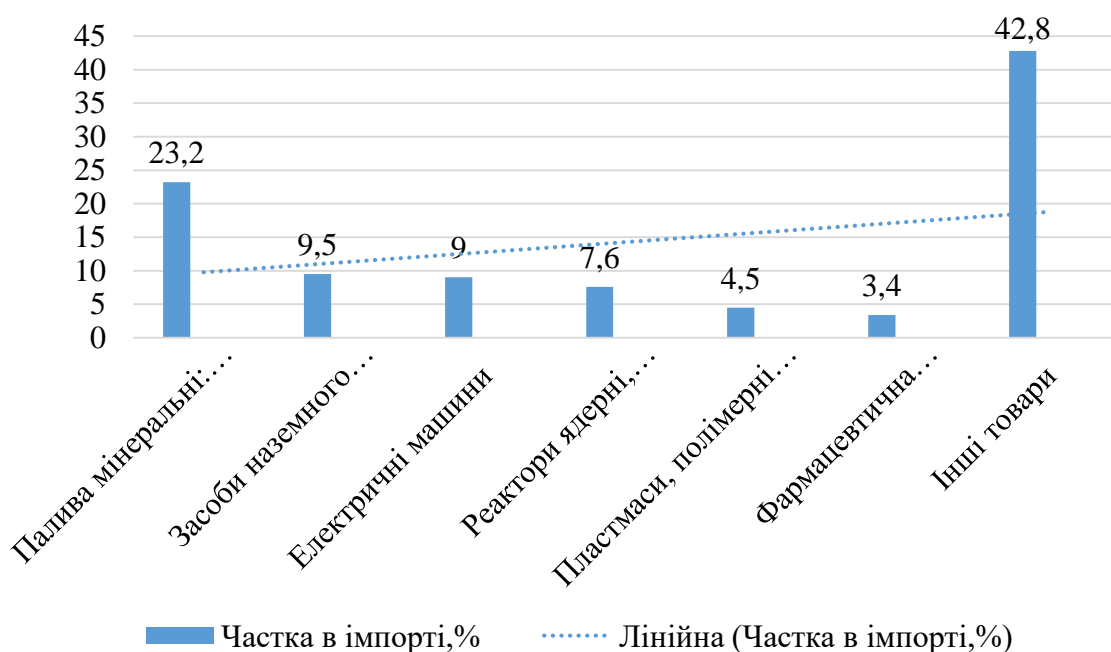

Рисунок 2.4. Товарна структура імпорту України у 2022 році, %

Джерело: складено за [19]

Вцілому обсяг виробництва промислової продукції в Україні скоротився. «Відповідно просів і її експорт. Особливо це стосується металургії, машинобудування та хімічної галузей. Проте тенденція відновлення існує. Індекс промислового виробництва в Україні у січні – червні 2023-го у річному вимірі становив 97,1%. Для порівняння: за 6 місяців 2022 року цей індекс був на рівні 68,1%» [26].

Ситуація з імпортом виглядає дещо стабільнішою, оскільки його вартісні обсяги продовжують зростати. Проте, за оцінками експертів Національного інституту стратегічних досліджень, таке зростання спостерігається переважно у грошовому вимірі, тоді як фізичні обсяги імпорту скорочуються. Це свідчить про підвищення світових цін на основні товари, які Україна імпортує, а також про певні зміни у товарній структурі імпорту. Зокрема, відзначається значний дефіцит у торгівлі машинами, обладнанням і транспортними засобами, паливно-енергетичними ресурсами, продукцією хімічної промисловості та текстильними виробами.

Крім того, зростання імпорту в контексті скорочення експорту призводить до поглиблення негативного сальдо зовнішньої торгівлі, що в свою чергу знижує

конкуrentоздатність вітчизняних товаровиробників і створює тиск на валютний ринок.

Негативні тенденції у сфері зовнішньої торгівлі зумовлені передусім наслідками війни росії проти України, посиленням інфляційного тиску як у середині країни, так і на світових ринках, а також несприятливою кон'юнктурою на ринках товарів і послуг, що формують основу українського експорту та імпорту (Рис. 2.5.).

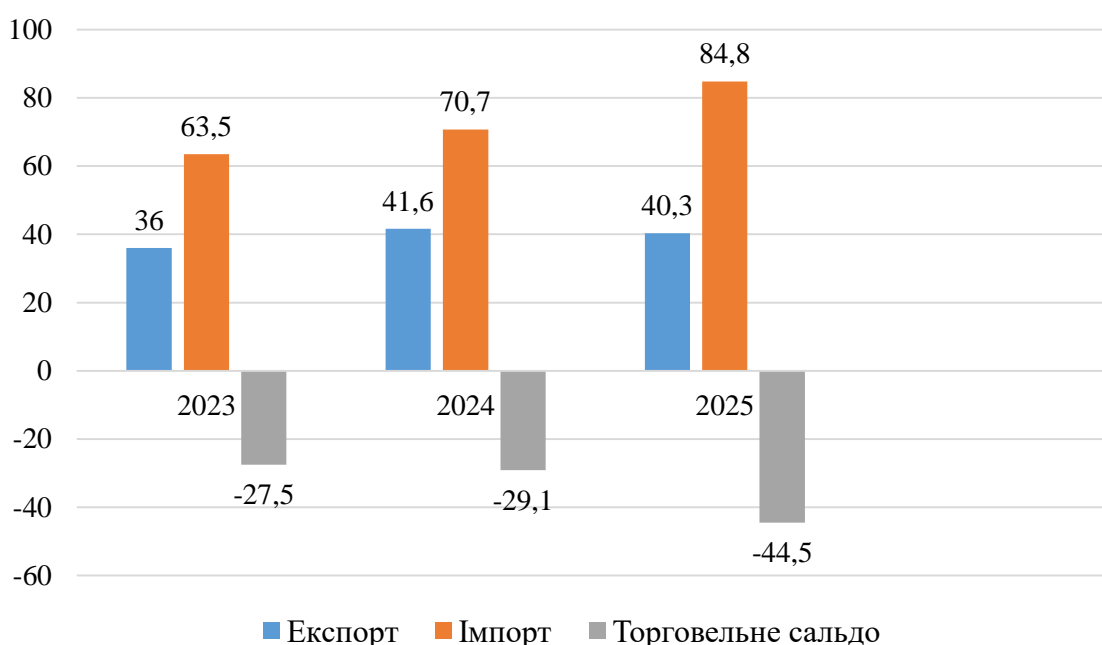

Рисунок 2.5. Динаміка експорту та імпорту України 2023-2025, млрд дол.

Джерело: складено за [27]

У 2023–2025 рр. зовнішня торгівля України характеризувалася поступовим відновленням експорту після шоку перших років війни, проте імпорт зростав швидшими темпами. Це призвело до значного збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі, що відображає зростання потреб економіки у імпортних енергоносіях, техніці та матеріалах для відбудови країни. Наразі національна економіка нашої держави демонструє високу чутливість до зовнішньоекономічних чинників впливу, насамперед до тих, що мають відношення до зовнішньоторговельної діяльності. Це посилює потребу у всебічному моніторингу поточного стану справ, основних тенденцій та проблем, викликаних розвитком зовнішньої торгівлі України в контексті посилення

глобалізаційних та інтеграційних процесів, а також збільшення кількості іноземних товарів і послуг на внутрішньому ринку.

Серед основних викликів, з якими стикається Україна, відносять:

- 1) «політична нестабільність в країні, що безпосередньо впливає на інвестиційний клімат та довіру до українських підприємств;
- 2) конкуренція на світових ринках, що вимагає від українських виробників підвищення якості продукції та зниження витрат;
- 3) трансформація глобальних торговельних угод, перегляд умов міжнародної торгівлі можуть як створювати можливості, так і загрози для української економіки;
- 4) повномасштабне вторгнення та воєнний стан в Україні» [28].

Географія зовнішньої торгівлі України у 2023–2025 рр. суттєво змінилася під впливом повномасштабної війни (Рис. 2.6). Основна тенденція – переорієнтація торговельних потоків із ринків СНД та росії на країни Європейського Союзу та інші держави світу.

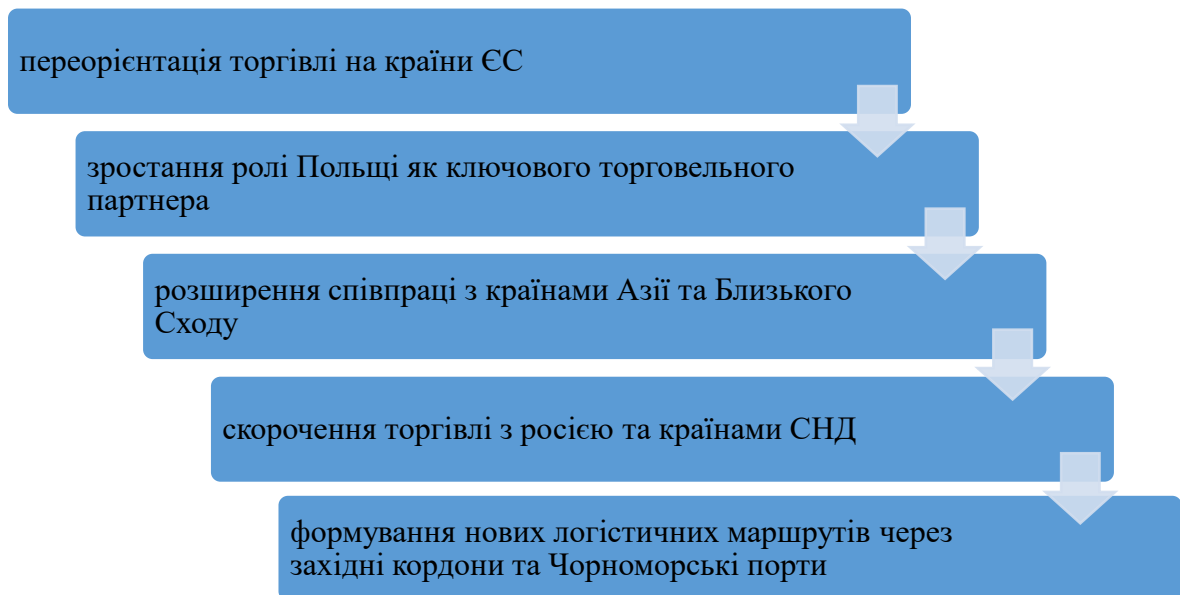

Рисунок 2.6. Загальні тенденції трансформації географії торгівлі України, 2023-2025р.

Джерело: складено за [29]

Зовнішньоекономічні зв'язки України з Європейським Союзом є важливим з точки зору розвитку господарського комплексу держави. ЄС став головним торговельним партнером України. Близько 63 % експорту у 2024–2025 рр.

припадає на країни Європи. Проте, не менш важлива роль в міжнародній торгівлі України належить Китаю, Туреччині, Індії, Єгипту, Молдові тощо. Ці країни є важливими ринками для експорту української аграрної продукції, зокрема зерна та олії. Також Китай домінує в імпорті (понад 20%), що свідчить про залежність України від китайських товарів (техніки, обладнання, електроніки) (Табл. 2.4).

Таблиця 2.4. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України в 2025 р.

Експорт		Імпорт	
Країни	Частка в експорті, %	Країни	Частка в імпорті, %
Країни ЄС	57,8	Країни ЄС	46,7
Туреччина	6,8	Китай	22,7
Країни СНД	5,2	Туреччина	7,3
Китай	4,5	США	5,5
Єгипет	3,8	Індія	2,1
США	2,6	Велика Британія	1,7
Індія	2,1	Японія	1,3
Велика Британія	1,6	Південна Корея	1,1
Алжир	1,6	В'єтнам	1,1
Ліван	1,3	Швейцарія	1,1
Ірак	1	Країни СНД	0,9
Інші країни	11,7	Інші країни	8,5

Джерело: складено за [27]

Аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі України у 2025 році свідчить про домінування країн Європейського Союзу як основного торговельного партнера. Частка країн ЄС у загальному обсязі експорту становила 57,8 %, що підтверджує посилення європейського вектора зовнішньоекономічних зв'язків України. Серед інших важливих напрямів експорту виділяються Туреччина (6,8 %), країни СНД (5,2 %) та Китай (4,5 %). Помітну частку також займають країни Близького Сходу та Північної Африки, зокрема Єгипет (3,8 %), Алжир (1,6 %), Ліван (1,3 %) та Ірак (1 %), що свідчить про збереження попиту на українську продукцію на ринках цих регіонів.

У структурі імпорту також домінують країни ЄС із часткою 46,7 %, що підтверджує високий рівень економічної інтеграції України з європейським ринком. Друге місце за обсягами імпорту посідає Китай (22,7 %), який є ключовим постачальником промислових товарів, техніки та електроніки. Вагому роль у формуванні імпорту відіграють Туреччина (7,3 %) та США (5,5 %), тоді

як частка інших країн, зокрема Індії, Великої Британії, Японії та Південної Кореї, є відносно меншою. Водночас частка країн СНД в імпорті становить лише 0,9 %, що свідчить про суттєве скорочення економічних зв'язків із цим регіоном та переорієнтацію торговельних потоків України на ринки Європи та інших країн світу.

Отже, аналіз структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни свідчить про суттєву трансформацію зовнішньоторговельних потоків та переорієнтацію економічних зв'язків. Війна викликала скорочення загальних обсягів торгівлі, зміну географічної структури та посилення ролі країн ЄС як основних торговельних партнерів України. Також спостерігаються певні диспропорції у структурі торгівлі, зокрема зростання залежності імпорту від окремих країн та переважання сировинної складової в експорті. У даному контексті великого значення набуває диверсифікація зовнішніх ринків, розвиток логістичних маршрутів, а також поступове збільшення частки продукції з вищою доданою вартістю у структурі українського експорту, що сприятиме підвищенню стійкості національної економіки.

2.3. Можливості диверсифікації та стратегічні напрямки переорієнтації міжнародної торгівлі України

У сучасних мінливих умовах світової економіки та загострення геополітичних протистоянь важливого значення набуває диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків держави. Зокрема для України питання переорієнтації міжнародної торгівлі стало гостро актуальним в умовах повномасштабної війни, яка порушила усталені логістичні маршрути, викликала зміну структури експорту та імпорту, а також зумовила необхідність пошуку нових ринків збуту. У зв'язку з цим важливим є визначення можливостей диверсифікації зовнішньої торгівлі та формування стратегічних напрямів її

подальшого розвитку. Все це передбачає розширення географії торговельних відносин, зміцнення співпраці з новими ринками, а також підвищення конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку.

Важливим напрямом забезпечення ефективної переорієнтації міжнародної торгівлі України є продовження та активізація інституційних і структурних реформ, започаткованих у 2022 році, що стає особливо актуальним у контексті можливого завершення війни та подальшого післявоєнного відновлення. «Дані реформи сприятимуть зміцненню економічної стійкості та підвищенню конкурентоспроможності національних виробників на світових ринках. Стратегічний підхід до розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України з Європейським Союзом може стати базою для досягнення сталого економічного розвитку та інтеграції в європейські економічні структури, що, забезпечить країні нові можливості для розвитку на глобальному рівні» [30].

Одним із визначальних факторів забезпечення стабільності економічного розвитку України є міжнародна фінансова підтримка, що надходить у формі кредитів, грантів та донорської допомоги від Європейського Союзу та країн Великої сімки. Ці ресурси спрямовуються на відбудову національної економіки, модернізацію інфраструктури, підтримку малого і середнього бізнесу, а також реалізацію проєктів у сфері декарбонізації та екологічної трансформації. Очікується, що найбільш динамічне зростання відбудеться у будівельному секторі та в галузі інфраструктурних проєктів, які залучатимуть значну частину інвестиційних ресурсів. Водночас реалізація багатьох із цих ініціатив передбачається у співпраці з європейськими компаніями.

Для візуалізації ключових пріоритетів адаптації зовнішньоекономічної діяльності до сучасних викликів доцільно узагальнити стратегічні напрямки диверсифікації міжнародної торгівлі України у вигляді схеми (Рис. 2.7.). Такий підхід дозволяє комплексно відобразити основні вектори трансформації, зокрема розширення географії експорту, зміну товарної структури, розвиток нових логістичних маршрутів та поглиблення інтеграції у світові ринки.

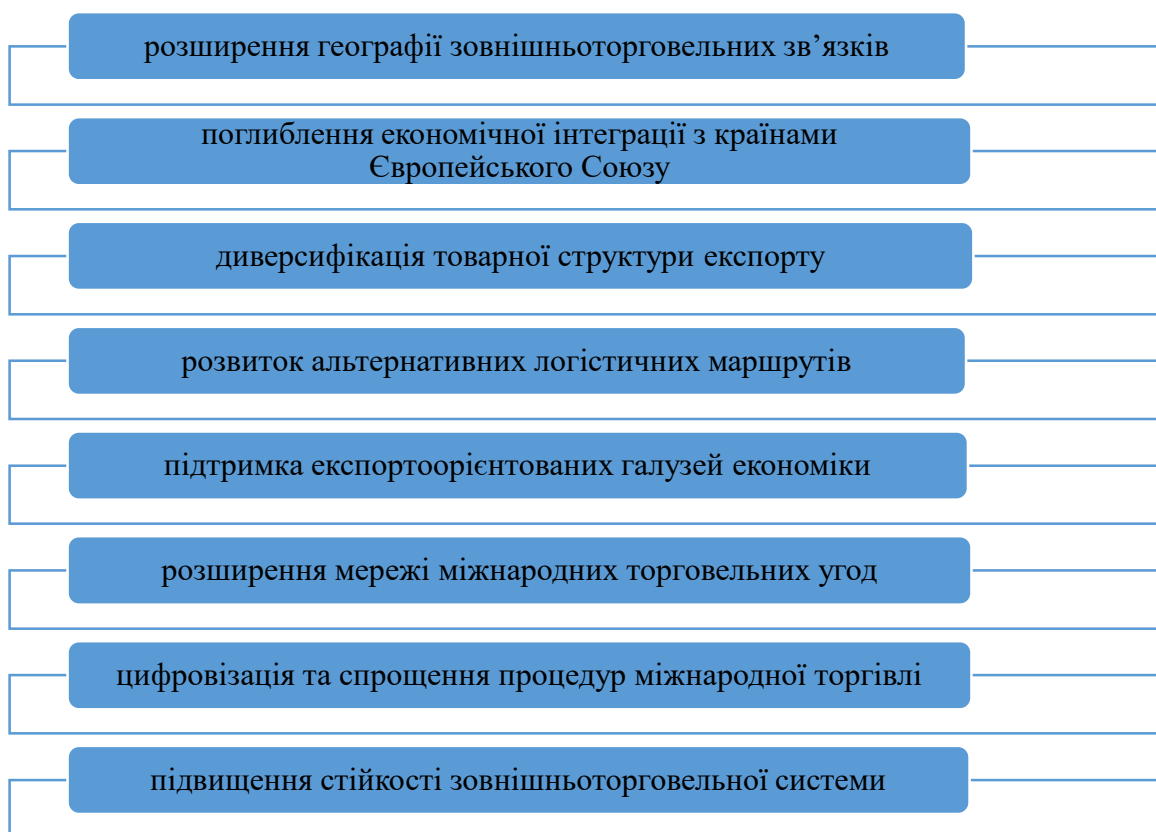

Рисунок 2.7. Стратегічні напрямки диверсифікації міжнародної торгівлі України

Джерело: складено автором

Поданий рисунок відображає комплексний підхід до диверсифікації міжнародної торгівлі України, який включає як географічні, так і структурні аспекти розвитку. Насамперед акцент зроблено на розширенні географії зовнішньоторговельних зв'язків та поглибленні співпраці з країнами ЄС, що свідчить про переорієнтацію економіки на більш стабільні та передбачувані ринки. Так, на 2026 рік визначено такі ключові вектори співпраці між Україною та ЄС:

- оборона та ОПК (поглиблення співробітництва з європейськими країнами до прикладу з Іспанією, щодо виробництва та постачання важливого озброєння);
- енергетична безпека (спільні заходи з країнами ЄС для захисту енергосистеми України та переходу до «зеленої» енергетики);

- транспорт і логістика (розвиток ініціативи «Шляхи солідарності», а саме фокусування на логістиці в Дунайських портах для забезпечення українського експорту);
- економічна інтеграція (досягнення «win-win» партнерства з країнами-сусідами, зокрема Польщею, Румунією, Словаччиною та Чехією через подолання галузевих конфліктів та кооперацію в різних галузях економіки);
- цифровізація та інновації (участь України в програмі «Горизонт Європа» на 2026–2027 роки, що відкриває шлях до фінансування науково-інноваційних проєктів);
- соціальні реформи (адаптація вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, в тому числі Трудового кодексу та реформ в соціальній сфері);
- кордон та безпека (поглиблення співробітництва з агенцією Frontex для інтеграції з європейською системою щодо управління кордонами);
- міжпарламентське співробітництво (зміцнення зв'язків між Верховною Радою України та парламентами країн ЄС для координації політичного діалогу та здійснення реформ)[31].

Водночас важливим напрямом є диверсифікація товарної структури експорту (Рис. 2.8), яка спрямована на зменшення залежності від сировинних товарів і підвищення частки продукції з високою доданою вартістю. В даному контексті перспективним напрямом є нарощування експорту високотехнологічної продукції, зокрема безпілотних систем (дронів), які набули значного розвитку в Україні в умовах війни. Українські дрони вирізняються адаптивністю, відносно низькою собівартістю та ефективністю, що формує потенціал їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Водночас важливо враховувати, що експорт такої продукції має певні особливості та потребує належного державного регулювання, дотримання міжнародних обмежень і стандартів безпеки. Загалом включення інноваційних товарів, таких як безпілотні технології, ІТ-продукти, машинобудівна та оборонна продукція, сприятиме структурній модернізації експорту та підвищенню стійкості економіки України.

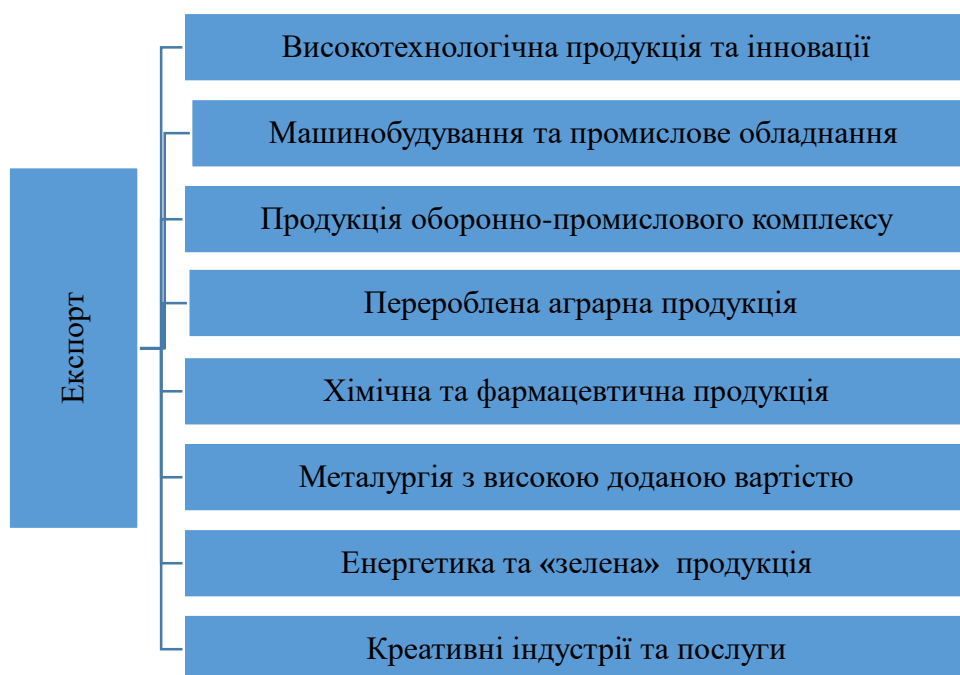

Рисунок 2.8. Рекомендована товарна структура експорту України

Джерело: складено автором

Слід зазначити, що розвиток дрової індустрії в Україні є одним із найбільш перспективних напрямів високотехнологічного та інноваційного сектору, що сформувався під впливом сучасних безпекових викликів та потреб оборони нашої держави. Українські безпілотні літальні апарати відрізняються значною адаптивністю до різних умов застосування, інноваційними технічними рішеннями та відносно низькою собівартістю виробництва, що створює передумови для їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Також дрони мають значний потенціал не лише у військовій, але й у цивільній сфері застосування, а саме в аграрному секторі, логістиці, моніторингу інфраструктури та екологічному контролю. Все це відкриває потенційні можливості для диверсифікації експорту шляхом виробництва продукції подвійного призначення та вузько спеціалізованих рішень в різних галузях. Проте реалізація експортного потенціалу дрової індустрії вимагає врахування міжнародних регуляторних обмежень, обов'язкової сертифікації продукції та розробки ефективної державної політики щодо підтримки високотехнологічного та інноваційного експорту.

Не менш значущими є розвиток альтернативних логістичних маршрутів, що дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічних операцій в умовах обмежень та ризиків. В умовах значного руйнування логістичної інфраструктури України, викликаного повномасштабною війною, особливого значення набуває формулювання цільових, практично орієнтованих рекомендацій щодо її відновлення (Табл. 2.5).

Таблиця 2.5. Логістичні інфраструктурні проблеми та шляхи їх вирішення

Проблема	Шляхи подолання	Ймовірний результат
Знищення понад 400 мостів, доріг і складів на сході та півдні України	Фінансування ремонту в межах національної програми відновлення критичної інфраструктури	Відновлення основних логістичних маршрутів для агро- та промислового експорту
Недоступність морських портів Одеси впродовж 2022-2023рр.	Розбудова Дунайських хабів, модернізація терміналів у Рені, Ізмаїлі, впровадження страхування судноплавства	Зниження навантаження на сухопутні КПП, відновлення стабільного експорту зерна та руди
Перевантаження КПП на західному кордоні, черги понад 100 годин	Розширення пропускної здатності пунктів на польському та румунському напрямках; інтеграція з платформою «Черга»	Зменшення затримок у логістиці, пришвидшення перевезень і зниження витрат
Дефіцит вагонів зерновозів, рефрижераторів, контейнеровозів	Лізингові програми для приватних операторів, держзамовлення на виробництво	Забезпечення транспортування сільгосппродукції, покращення умов зберігання та доставки
Відсутність логістичної координації між регіонами	Формування інтерактивної мапи логістичних вузлів та складів; підтримка міжобласних кластерів	Оптимізація маршрутів, зменшення дублювання та холостих перевезень

Джерело: складено автором

В даному контексті розвиток альтернативних логістичних маршрутів передбачає переорієнтацію та диверсифікацію шляхів транспортування експортно-імпортних потоків в умовах обмеження традиційних напрямів, зокрема морських. Йдеться про активізацію використання сухопутних коридорів через країни ЄС, розвиток залізничної та автомобільної інфраструктури, а також інтеграцію у міжнародні транспортні коридори. Важливим напрямом є розширення пропускної спроможності прикордонних переходів, модернізація логістичних хабів і портів на Дунаї, що дасть можливість частково компенсувати втрати доступу до морських перевезень. Окрім того, важливим є розвиток

мультимодальних перевезень, які поєднують різні види транспортування та значно підвищують гнучкість логістичних ланцюгів. В сукупності все це сприяє зниженню ризиків, скороченню витрат і забезпеченню стабільності зовнішньої торгівлі України в умовах воєнних та економічних викликів.

Одним із ключових напрямів підвищення ефективності міжнародної торгівлі України є також цифровізація торговельних процедур, що передбачає впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процеси щодо оформлення, контролю та супроводу зовнішньоекономічних операцій. В першу чергу йдеться про перехід до електронного документообігу, автоматизацію митних процедур, використання електронних декларацій та систем «єдиного вікна», що дозволяє значно скоротити час і витрати на здійснення експортно-імпортних операцій.

Розвиток цифрових рішень – це не лише про модернізацію інфраструктури, а й про «формування нової моделі логістичного управління в умовах невизначеності. Згідно з висновками Міністерства стратегічних галузей промисловості України» [32], такі інструменти як ERP, TMS, платформи цифрових перевізників (Uber Freight) формують стійкість до ризиків та зменшують залежність від людського ресурсу.

Важливим аспектом є інтеграція національних цифрових платформ із міжнародними системами, що спрощує співпрацю з іноземними партнерами та підвищує прозорість міжнародної торгівлі. Крім того, цифровізація сприяє зниженню рівня корупційних ризиків, мінімізації людського фактору та підвищенню якості контролю. У перспективі розвиток таких технологій, як блокчейн, штучний інтелект та великі дані, може забезпечити ще більшу швидкість, безпеку та надійність торговельних операцій. У сукупності це формує сприятливе середовище для розвитку експорту, підвищення конкурентоспроможності українських підприємств і інтеграції України у глобальні економічні процеси.

Підтримка експортоорієнтованих галузей та розширення мережі міжнародних угод сприяють зміцненню позицій України на світових ринках. У

сукупності ці заходи формують основу для підвищення стійкості зовнішньоторговельної системи та забезпечують її адаптивність до сучасних глобальних викликів. Підтримка експортоорієнтованих галузей економіки є важливим інструментом забезпечення стабільного зростання міжнародної торгівлі України та підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках. Вона передбачає комплекс заходів державної та інституційної підтримки підприємств, діяльність яких спрямована на виробництво продукції з високим експортним потенціалом. До таких заходів належать фінансові стимули (кредитування, страхування експортних операцій, державні гарантії), податкові пільги, а також сприяння у просуванні продукції на зовнішні ринки через участь у міжнародних виставках, торговельних місіях і програмах економічної дипломатії.

Особлива увага має приділятися розвитку високотехнологічних та інноваційних секторів, зокрема ІТ-індустрії, машинобудування, авіаційної та дрової сфер господарювання, які здатні формувати продукцію з високою доданою вартістю. Водночас підтримка традиційно перспективних для України галузей, таких як агропромисловий комплекс та металургія, має бути направлена на їх модернізацію та поглиблення переробки сировини. Важливим є також формування сприятливого бізнес-середовища, розвиток інфраструктури, спрощення регуляторних процедур та забезпечення доступу до міжнародних стандартів і сертифікації. В сукупності це сприятиме розширенню експортного потенціалу, диверсифікації товарної структури та підвищенню стійкості економіки України в контексті глобальних викликів.

Імпорт також стикається з численними викликами, зумовленими сильною залежністю від критично важливих товарів, зокрема енергоносіїв, машин, електрообладнання та хімічних продуктів. Війна спричинила зростання транспортних витрат на доставку цих товарів через необхідність пристосування до нових логістичних умов. Імпортна структура відзначається великою часткою продукції з високою доданою вартістю, що вказує на недостатній рівень

імпортозаміщення в Україні та підвищує вразливість національної економіки до глобальних потрясінь[33].

Аналіз зовнішньої торгівлі України в сучасних умовах демонструє важливі зміни у динаміці експорту, імпорту та торговельного балансу, викликані як внутрішніми економічними трансформаціями, так і зовнішніми чинниками, головну роль серед яких відіграє військова агресія РФ. Блокування роботи портової інфраструктури, руйнування транспортної мережі та зростання витрат, пов'язаних з логістикою стали причинами значного падіння експорту товарів, зокрема у стратегічних секторах економіки, таких як аграрний, металургійний та машинобудівний. Одночасно зменшився експорт транспортних послуг, які займали велику питому вагу в структурі зовнішньої торгівлі України. В структурі імпорту помітно зросла частка критично важливих товарів, а саме мінеральні продукти, машини та електрообладнання, що вказує на залежність економіки від зовнішніх поставок та недостатній рівень імпортозаміщення.

Також військові дії загострили проблему втрати певної частини усталених ринків збуту, що потребує переорієнтації географічної структури експорту, пошуку нових ринків та посилення співробітництва з міжнародними інституціями і партнерами. Важливо приділити увагу розвитку нових логістичних маршрутів, зокрема включаючи альтернативні морські порти та наземні шляхи через Румунію, Польщу та країни Балтії.

Таким чином, успішне реагування на сучасні виклики у сфері зовнішньої торгівлі потребує комплексного підходу, що передбачає розширення структури експорту, розвиток сектору послуг, модернізацію логістичної інфраструктури та поглиблення співпраці з міжнародними партнерами. Впровадження цих заходів сприятиме забезпеченню довгострокової економічної стійкості України та посиленню її позицій на світовому ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного у кваліфікаційній роботі дослідження, можна зробити наступні висновки.

За результатами аналізу наукових підходів і теоретичних концепцій встановлено, що міжнародна торгівля виникає внаслідок обмеженості ресурсів, нерівномірності їх розміщення між країнами та відмінностей у продуктивності праці. Жодна країна світу не зможе самостійно забезпечити повний спектр товарів і послуг на ефективному рівні, що зумовлює об'єктивну необхідність участі у світовому товарообміні. Саме міжнародна торгівля дозволяє компенсувати внутрішні обмеження та задовольняти зростаючі потреби суспільства. Також вона сприяє підвищенню ефективності використання світових ресурсів, стимулює конкуренцію, інновації та технологічний прогрес. Зокрема, через механізм зовнішньої торгівлі відбувається перерозподіл доходів між країнами, формуються глобальні ланцюги доданої вартості та поглиблюється економічна взаємозалежність держав

У ході оцінки впливу війни встановлено, що військові конфлікти істотно впливають на систему міжнародної торгівлі, оскільки порушують встановлені економічні зв'язки між державами, змінюють торговельні (морські, сухопутні, трубопровідні тощо) маршрути та структуру товарного обігу. Під час воєнних дій досить часто зазнає руйнувань транспортна та виробнича інфраструктура, ускладнюється діяльність логістичних ланцюгів, а також можуть зростати політичні та економічні ризики для міжнародних партнерів. В даному контексті держави та суб'єкти господарювання змушені переглядати свої торговельні стратегії з метою пошуку альтернативних ринків збуту і постачання.

Під час вивчення передумов та структури зовнішньої торгівлі України до 2022 р. визначено, що країна активно інтегрувалася у світову економічну систему та брала участь у міжнародному поділі праці.

Однією з важливих передумов розвитку зовнішньої торгівлі України став значний ресурсний та виробничий потенціал держави. Україна характеризується

сприятливими природно-кліматичними умовами для розвитку, в першу чергу, аграрного сектору, володіє значними запасами корисних копалин, а також розвиненою металургійною та машинобудівною промисловістю. Свого часу це сприяло формуванню експортоорієнтованої структури економіки, у якій значну частку становила сировинна та напівсировинна продукція. Станом на 2021 рік обсяг експорту товарів з України становив понад 68 млрд дол. США, а імпорту – понад 72 млрд дол., що свідчило про значну інтегрованість країни у світові торговельні процеси. При цьому сальдо зовнішньої торгівлі було від’ємним. Торговельні операції здійснювалися більш ніж із 230 країнами світу, а серед найбільших торговельних партнерів були Китай, Польща, Туреччина, Німеччина та інші держави.

У результаті аналізу структурних змін експорту та імпорту України в умовах повномасштабної війни з’ясовано, що відбулася суттєва трансформація у функціонуванні національної економіки та системи зовнішньоекономічних зв’язків нашої держави. Зокрема, у 2022 році відбулося різке скорочення показників зовнішньої торгівлі, що пов’язано з повномасштабною війною та порушенням виробничих і логістичних ланцюгів. Експорт зменшився до 44 135,6 млн дол. США (на 35,2 %), а імпорт – до 55 295,7 млн дол. США (на 24,1 %). При цьому від’ємне сальдо значно збільшилося і досягло – 11 160,1 млн дол. США. За результатами 2022 року Україна експортувала свої товари та послуги до 233 країн та територій світу.

Основними країнами-партнерами України стали Польща, Румунія, Туреччина, Китай, Угорщина та Німеччина. Експорт товарів до Євросоюзу зріс на 4,2% у 2022 році. Імпорт товарів в Україну у 2022 році перевищив експорт на 25%. Найбільше імпортували в Україну з: Китаю – 8,7 млрд дол. США; Польщі – 5,5 млрд дол. США; Німеччини – 4,4 млрд дол. США. Негативні тенденції у сфері зовнішньої торгівлі зумовлені передусім наслідками війни росії проти України, посиленням інфляційного тиску як у середині країни, так і на світових ринках, а також несприятливою кон’юнктурою на ринках товарів і послуг, що формують основу українського експорту та імпорту.

Проведене дослідження свідчить про те, що саме війна викликала скорочення загальних обсягів торгівлі, зміну географічної структури та посилення ролі країн ЄС як основних торговельних партнерів України. Також спостерігаються певні диспропорції у структурі торгівлі, зокрема зростання залежності імпорту від окремих країн та переважання сировинної складової в експорті.

У даному контексті великого значення набуває диверсифікація зовнішніх ринків, розвиток логістичних маршрутів, а також поступове збільшення частки продукції з вищою доданою вартістю у структурі українського експорту, що сприятиме підвищенню стійкості національної економіки.

Важливим напрямом забезпечення ефективної переорієнтації міжнародної торгівлі України є продовження та активізація інституційних і структурних реформ, започаткованих у 2022 році, що стає особливо актуальним у контексті можливого завершення війни та подальшого післявоєнного відновлення.

Для адаптації зовнішньоекономічної діяльності до сучасних викликів доцільно запропонувати низку стратегічних напрямків диверсифікації міжнародної торгівлі України, які допоможуть підвищити стабільність економічного розвитку нашої держави:

- розширення географії зовнішньоторговельних зв'язків;
- поглиблення економічної інтеграції з країнами Європейського Союзу;
- диверсифікація товарної структури експорту;
- розвиток альтернативних логістичних маршрутів;
- підтримка експортоорієнтованих галузей економіки;
- розширення мережі міжнародних торговельних угод;
- цифровізація та спрощення процедур міжнародної торгівлі;
- підвищення стійкості зовнішньоторговельної системи.

Насамперед акцент варто зробити на розширенні географії зовнішньоторговельних зв'язків та поглибленні співпраці з країнами ЄС, що дасть можливість переорієнтуватися економіці на більш стабільні та передбачувані ринки збуту та постачання.

Також важливим напрямом є диверсифікація товарної структури експорту, яка спрямована на зменшення залежності від сировинних товарів і підвищення частки продукції з високою доданою вартістю. За даних умов перспективним напрямом є нарощування експорту високотехнологічної продукції, зокрема безпілотних систем (дронів), які набули значного розвитку в Україні в умовах війни.

Слід зазначити, що розвиток дронової індустрії в Україні є одним із найбільш перспективних напрямів високотехнологічного та інноваційного сектору, що сформувався під впливом сучасних безпекових викликів та потреб оборони нашої держави. Українські безпілотні літальні апарати відрізняються значною адаптивністю до різних умов застосування, інноваційними технічними рішеннями та відносно низькою собівартістю виробництва, що створює передумови для їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Також дрони мають значний потенціал не лише у військовій, але й у цивільній сфері застосування, а саме в аграрному секторі, логістиці, моніторингу інфраструктури та екологічному контролі.

Щодо розвитку альтернативних логістичних маршрутів, то в першу чергу йдеться про переорієнтацію та диверсифікацію шляхів транспортування експортно-імпортних потоків в умовах обмеження традиційних напрямів, зокрема морських.

Також ключовим напрямом підвищення ефективності міжнародної торгівлі України є цифровізація торговельних процедур, що передбачає впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процеси щодо оформлення, контролю та супроводу зовнішньоекономічних операцій. Зокрема, важливим є розвиток електронного документообігу, застосування принципу «єдиного вікна» на митниці, автоматизація митного контролю та використання цифрових платформ для обміну даними між усіма учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Це сприятиме скороченню часу митного оформлення, зниженню адміністративних витрат бізнесу та мінімізації корупційних ризиків. Крім того, інтеграція національних цифрових систем із

міжнародними торговельними мережами забезпечить підвищення прозорості та конкурентоспроможності українських експортерів на світових ринках, а також полегшить доступ до нових ринків збуту.

Подальший розвиток зовнішньої торгівлі України доцільно пов'язувати з поглибленням інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості, розширенням участі у міжнародних програмах економічного розвитку, а також активізацією зовнішньоекономічної дипломатії та укладенням двосторонніх угод, спрямованих на зниження торговельних бар'єрів. Водночас важливим залишається посилення співпраці з ключовими міжнародними партнерами, зокрема ЄС, США та міжнародними організаціями, що сприятиме стабілізації зовнішньоторговельної діяльності й підтримці експорту української продукції, особливо у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Реалізація вищезазначених пропозицій сприятиме переорієнтації міжнародної торгівлі України в умовах війни та дасть можливість підвищити її стійкість через диверсифікацію.

Отже, повномасштабна війна стала визначальним фактором трансформації міжнародної торгівлі України, зумовивши необхідність переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків та пошуку нових ринків збуту. Попри значні втрати, руйнування логістичної інфраструктури та скорочення традиційних торговельних потоків, кризові умови водночас створили передумови для структурного оновлення зовнішньої торгівлі та посилення її стійкості. Диверсифікація торговельних партнерів, розвиток альтернативних логістичних маршрутів, поглиблення інтеграції до європейського економічного простору та розширення експортного потенціалу продукції з високою доданою вартістю є ключовими напрямками забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності України. Ефективна реалізація цих завдань сприятиме не лише відновленню національної економіки в післявоєнний період, а й формуванню більш гнучкої та адаптивної моделі участі України у світовій торговельній системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С. Міжнародна економіка. К.: Центр учбової літератури, 2020.
2. Міжнародні економічні відносини: підручник / За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 602 с.
3. Міжнародна торговельна діяльність: підручник/ В.В. Рокоча, В.Г. Алькема, В.І. Терехов, Б.М. Одягайло, К.В. Ковтонюк, Л.Г. Харсун, С.І. Тккленко, С.В. Співаковський, Т.В. Співаковська, Н.М. Літвін, Г.П. Оласюк, О.І. Горбачук, О.І. Стародубцева, Н.О. Дмитрієва. К.: ВНЗ «Університет економіки і права «Крок»», 2018. 698с.
4. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. та ін. Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. / За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. К.: Центр учбової літератури, 2011. 512 с.
5. Босак А. О., Жила Д. О. Застосування теорії Хекшера – Оліна у процесі повоєнного відновлення економіки України. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. № 23. Київ: Гельветика, 2022. С. 26–33. DOI: 10.20535/2307-5651.23.2022.264625
6. Міжнародна торгівля: конспект лекцій [Електронний ресурс]: навчальний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: К.О. Кузнецова, В.В. Чорній, О.С. Ченуша. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 191 с.
7. Світова організація торгівлі. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/svitova-organizaciya-torgivli-sot> (дата звернення: 8.01.2026)
8. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Електронний ресурс] *Водний транспорт*. 2016. Вип. 1. С. 147–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_25
9. Міжнародні відносини та світова політика / за ред. В. А. Манжолі. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010.

10. Філіпенко А. С. *Міжнародні економічні відносини: теорія*. К.: Либідь, 2008.
11. Хаустова В.Є., Решетняк О.І., Проноза П.В. Сучасні війни та воєнні конфлікти: сутність, класифікація, особливості та вплив на економіку. *Бізнесінформ*. 2022. № 11. С. 6-21.
12. Петриченко О.В., Грінько І.М. Вплив збройних конфліктів на фінансово-економічний розвиток країн. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 70. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-34> (дата звернення 05.03.2026).
13. Довгаль О., Довгаль Г., Мірошніченко Т. Трансформація міжнародної торгівлі в контексті торговельного конфлікту між США та КНР. *Економіка та суспільство*. 2021. №27. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-47> (дата звернення 08.03.2026).
14. Міжнародна економіка: наук.-допом. бібліогр. покажч. / [упоряд. О. В. Олабоді]; Нац. ун-т харч. технол., Наук.-техн. б-ка. Київ, 2021. 105 с.
15. Гетманенко О.О. Економіка війни: вплив сучасних військових конфліктів на глобальну економічну стабільність. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 4(286). С. 90-101. (дата звернення 08.03.2026).
16. Задерейко С.Ю. Поняття збройного конфлікту за нормами міжнародного права та національного законодавства України. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. №125. С. 106-111. (дата звернення 08.03.2026).
17. Кравчук Н., Бадюк Х. Геополітичні та гео економічні наслідки сучасних міжнародних збройних конфліктів. *Вісник економіки*. 2023. №4. С. 52-66. (дата звернення 08.03.2026).
18. Експорт та імпорт України збільшився на третину. URL: <https://pravda.com.ua/news/2022/02/15/682382/> (дата звернення 08.03.2026).
19. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 08.03.2026).
20. Ус І.В. Тенденції зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками 2021 року. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-01/zovnishnya-torgivlya-tovaramy-ukrainy-za-2021-rik.pdf> (дата звернення 13.03.2026).

21. Показники зовнішньої торгівлі України. URL: <https://www.lloydsbanktrade.com/> (дата звернення 13.03.2026).
22. Основні тенденції соціально-економічного розвитку Львівської області у 2021 році. Аналітична доповідь. Державна служба статистики України головне управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/help/report_development%20trend%202021/main.html (дата звернення 08.03.2026).
23. Власенко І., Сіренко С. Стан та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі товарами України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. №2. с. 95-99.
24. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. URL: <https://surl.li/hmgcye> (дата звернення 09.03.2026).
25. Імпорт товарів в Україну перевищив експорт на 25% у 2022 році. URL: <https://agropolit.com/news/24884-import-tovariv-v-ukrayinu-perevischiv-eksport-na-25-u-2022-rotsi> (дата звернення 09.03.2026).
26. Динаміка й тенденції зовнішньої торгівлі України за підсумками 7 місяців 2022 р. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/dynamika-y-tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-ukrayiny-za> (дата звернення 09.03.2026).
27. Державна митна служба України. URL: <https://surl.lu/mxakmc> (дата звернення 14.03.2026).
28. Лужанська Т.Ю., Лета В.В. Ільтьо Г.Ф. Суспільні аспекти зовнішньоекономічної діяльності України в умовах воєнного стану та її вплив на розвиток господарського комплексу. *Причорноморські економічні студії*. 2025. Випуск № 94. С. 49-55
29. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2025 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2025-roku?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 14.03.2026).
30. Бураковський О. І. Економіка розвитку: зовнішньоекономічна політика України. Київ : Основи, 2020. 368 с.

31. Україна та ЄС погодили операційні висновки на 2025-2026 роки, які визначають подальші кроки у співпраці за всіма напрямками Кластера 2. URL: <https://surl.lj/hyztkj> (дата звернення 18.03.2026).

32. Інновації в галузі логістики. URL: <https://sfii.gov.ua/innovacii-v-galuzi-logistiki/> (дата звернення 18.03.2026).

33. Атаманчук З.А., Кузьменко Є.Г. Виклики та можливості розвитку зовнішньої торгівлі України під час війни. *Економіка та суспільство*. 2025. № 72.

34. Україна є найперспективнішим ринком для інвестицій і ОПК. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4048385-ukraina-e-najperspektivnisim-rinkom-dla-investicij-v-opk-smigal.html> (дата звернення 15.03.2026).